

Pauliina Heimonen

Minä kuvassa ja kuva minussa -opas

Valokuvausta lastensuojelun omahoitajatyöhön

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Sosiaalian koulutusohjelma

Opinnäytetyö

25.10.2012

Tekijä Otsikko Sivumäärä Aika	Pauliina Heimonen Minä kuvassa ja kuva minussa –opas Valokuvausta lastensuojelun omahoitajatyöhön 40 sivua + 1 liite 25.10.2012
Tutkinto	sosionomi (AMK)
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaaliala
Ohjaaja(t)	Yliopettaja Jyrki Konkka Lehtori Katja Ihamäki
<p>Työn tavoitteena oli luoda lastensuojelun sijaishuollon omahoitajille valokuvauksen käyttöön ohjeistava materiaali tukemaan heidän tavoitteellista työtään. Työn aihe nousi työelämäntarpeesta tuottaa uusi apuväline, sillä valokuvauksen käyttö on todettu toimivaksi hoitotyössä. Opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä Helsingin kaupungin lastensuojelun sijaishuollon toiminnanohjaajan kanssa.</p> <p>Omahoitajille laadittiin valokuvauksen opas, joka tarjosi tehtäviä ja avoimia kysymyksiä. Oppaan tehtävät perustuivat valokuvauksen terapiaan sekä sosiokulttuuriseen innostamiseen. Sen tuli tavoittaa myös ne työntekijät, joilla ei ollut aikaisempaa kokemusta luovista työmuodoista. Valokuvaustyöskentelyn pääasiallisena tavoitteena oli lastensuojelun piirissä olevien lasten vuorovaikutustaitojen ja osallisuuden lisääminen, ja työskentely tapahtui omahoitajan ja lapsen vuorovaikutuksellisessa parityöskentelyssä.</p> <p>Oppaan toimivuutta kokeiltiin kuuden omahoitaja-nuori-työparin neljän kerran valokuvausryhmässä. Tulokset kerättiin ryhmien aikana ryhmäläisten kommenttien ja palautteiden muodossa. Ryhmän jälkeen valmis opas jaettiin omahoitajille arvioitavaksi. Kyselyssä pyydettiin palautetta oppaan ulkoasusta, kielen selkeydestä sekä tehtävien sisällöstä.</p> <p>Omahoitajilta sekä työelämäyhteistyökumppanilta saatujen palautteiden perusteella voi tulkita, että opas täytti tavoitteensa ja omahoitajat kokivat, että valokuvauksen käyttöön otto helpottui, se puhutteli heidän kielellään ja innosti yrittämään. Valokuvausryhmässä olevien pariin kokemus oli, että he saivat yhteistä tekemistä ja lapsien vuorovaikutustaidot paranivat. Lapset toivoivat opinnäytetyön tekijältä jatkoa ryhmälle. Opas on käytössä ja valokuvausryhmä jatkuu vuonna 2013, jolloin kolme uutta ryhmää saa opastusta valokuvaustyön aloittamiseen. Opasta kehitetään näiden ryhmien ja niihin osallistuvien pariin palautteen perusteella.</p>	
Avainsanat	lastensuojelu, vuorovaikutuksellisuus, osallisuus, toiminnallisuus, valokuvaus, sosiokulttuurinen innostaminen

Author Title	Pauliina Heimonen A Photography Guide for the Child Protection Instructors
Number of Pages Date	40 pages + 1 appendice 25.10.2012
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructor(s)	Jyrki Konkka, Principal Lecturer Katja Ihamäki, Senior Lecturer
<p>The purpose of the study was to create a photographic guide for the instructors in child protection to be used in their goal-directed work. The subject rose at the requirement of child welfare as photography has proved effective in care work. The Bachelor's thesis was accomplished in cooperation with the executive instructor of child protection foster care of the City of Helsinki.</p> <p>The photographic guide offers simple assignments and open questions based on photographic therapy and socio-cultural animation. The aim was to reach even those child welfare instructors who had no previous experience of creative or functional working methods. The main goal was to improve children's interaction skills and participation in their own lives. The photographic work was meant to be executed in dialogue between the child and the instructor.</p> <p>As for methods to collect feedback on the guide, a photography course was established for six pairs. The group met four times and their input was frequently collected. The completed guide was delivered to the instructors to be reviewed on. The questionnaire included points about the layout, language and contents of the assignments.</p> <p>As for the conclusion, the feedback from the instructors, including the executive instructor, can be interpreted so that the guide fulfilled its goal. They considered photography easily approachable; the guide used their professional vocabulary and inspired them. The child-instructor pairs gained a new joint activity that improved the child's communicational skills. The children hoped for continuation. Today the guide is in use and photography groups continue in 2013 with three new compositions to give guidance on how to initiate the work. However, the guide is most probably improved and developed in the future.</p>	
Keywords	Child Protection, participation, dialogue, functional, photography, socio-cultural animation

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lastensuojelu	2
2.1	Omahoitajamenetelmä	4
2.2	Omahoitajatyön kehittäminen	6
3	Osallisuuden lisääminen lastensuojelussa	7
3.1	Vuorovaikutuksellisuus	9
3.2	Sosiokulttuurinen innostaminen	11
4	Valokuvan taustaa hoitotyön menetelmänä	13
4.1	Valokuvaterapia	13
4.2	Voimauttava valokuvaus	14
4.3	Valokuvaus toiminnallisena työmenetelmänä	15
5	Valokuvausopas apuvälineeksi omahoitajille	16
5.1	Suunnittelu	17
5.2	Sisältö	18
5.2.1	Valmiit kuvat	19
5.2.2	Uudet kuvat	23
5.2.3	Valokuvaus yhteisenä tekemisenä	27
5.3	Toteutus	28
6	Oppaan arviointi	29
6.1	Testaus ja käyttäjäkokemukset	31
6.2	Luotettavuus ja eettisyys	33
7	Pohdinta	35
	Lähdeluettelo	38
	Liitteet	
	Liite 1. Minä kuvassa – Kuva minussa -opas	

1 Johdanto

Suomessa kodin ulkopuolelle ja erityisesti laitoksiin sijoitettujen lasten määrä on ollut nousussa koko 2000-luvun. Noin puolet lapsista on sijoitettu perheisiin, joista vain noin 11 % pääsee asumaan sukulais- ja läheisperheeseen. Sijoitettujen lasten syrjäytymisriski on suuri ja syrjäytyminen on sitä syvällisempää, mitä useammalta elämäalueelta lapsi joutuu vetäytymään syrjään. Teini-iässä huostaan otetuista pojista 80 % ei ole peruskoulun päättötodistusta. Lisäksi joka viides suomalaisnuori kärsii jonkin asteisesta mielenterveyden häiriöstä, jonka seurauksena he jäävät ennenaikaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle. Näiden nuorten syrjäytymiseen liittyy osattomuus taloudellisiin ja henkisiin voimavaroihin. (Lastensuojelun tilastoraportti 29/2011; Helminen 2005: 22; Kosonen 2012: A4; Barkman 2012:37.)

Lastensuojelun tavoitteena on lasten hyvinvoinnin ja elämänhallinnan parantaminen syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Keskeistä näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on lapsen mielipiteen ilmaisun ja osallisuuden vahvistaminen. Syrjäytymisen ehkäisyyn ja osallisuuden vahvistamiseen käytetään pedagogista eli kasvatuksellista suhdetta, joka perustuu dialogiin. Tässä suhteessa lapsi saa tukea vastaanottaa kokemuksia sekä arvioida niitä. Kokemustensa perusteella hän kykenee vähitellen tekemään valintoja ja ottamaan vastuuta arkipäivästään ja yhteisöstään toisten kanssa. Lastensuojelulaitoksissa merkittävässä roolissa lapsen kasvatus- ja hoitoprosessissa on omahoitaja, joka toteuttaa lapsen henkilökohtaista hoitosuunnitelmaa erilaisten työmenetelmien keinoin. (Timonen-Kallio 2010: 6-11; Kyrönseppä – Rautiainen – Airio 1990:19.)

Laadin omahoitajien työn tueksi valokuvausoppaan, jonka tarkoituksena on innostaa valokuvauksen käyttöön toiminnallisena ja luovana työmenetelmänä. Yhteistyökumppanina toimii Helsingin Kaupungin sosiaaliviraston, lapsipalveluiden vastuualueen sijaishuollon toiminnanohjaaja, joka koordinoi kaupungin sijaishuollon piirissä olevien laitosten toiminnallisia työmenetelmiä. Yhteistyömme tarkoituksena on toiminnallisuuden, taiteen, käytännön sekä lastensuojelun yhdistäminen. Tavoitteena on luoda innostava ja vuorovaikutuksellinen työtapa lastensuojelun ammattilaisille, joilla ei välttämättä ole mitään taiteenalan koulutusta tai kokemusta. Valokuvaus on ollut osana Helsingin kaupungin lastensuojelutyötä, mutta omahoitajille suunnattua yksissä kansissa olevaa ohjeistusta ei vielä ole. Työn tavoitteena on lasten osallisuuden lisääminen oppaan

vuorovaikutusta korostavien tehtävien sekä sosiokulttuurisen innostamisen keinoin. Tehtävät perustuvat valokuvaterapiaan sekä sosiokulttuuriseen innostamiseen. Innostaminen pyrkii sosiaalisen liikkeen aikaansaamiseen ja sosiaalisen muutoksen luomiseen ja vahvistamiseen. Sen tarkoituksena on herättää yksilöitä ja ryhmiä haluun kasvatua itseään, tiedostamaan ongelmiaan ja toimimaan. (Kurki 2000:19.)

Oppaan laatimisen ja raportin lisäksi järjestimme yhdessä yhteistyökumppanin kanssa neljän kerran toiminnallisen työryhmän kuudelle omahoitaja-lapsi-työparille. Ryhmän tarkoituksena oli oppaan toimivuuden testaaminen ja palautteen kerääminen. Omahoitajien työn kohteena ovat lastensuojelun sijaishuollon piirissä olevat alle 18-vuotiaat lapset. Kutsun heitä tekstin selkeytymisen vuoksi iästä riippumatta lapsiksi, ellei kyseessä ole nuoruuteen liittyvä erityispiirre.

2 Lastensuojelu

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. (Lastensuojelulaki (2007/417) 1 §). Lasten kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin. (2 §) Lastensuojelun tarvetta arvioidessa ja lastensuojelua toteuttaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (4 §)

Lastensuojelun vaikuttamisen keinot voidaan jakaa yleisiin keinoihin sekä avo- ja sijaishuollon keinoihin. Yleiset keinot kuuluvat ennaltaehkäisevään lastensuojeluun, jonka tarkoituksena on turvata lasten elämisen laatu. Avo- ja sijaishuollon keinoista puhuttaessa käytetään nimitystä perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu, johon kuuluvat avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. (Kyrönseppä – Rautiainen 1993:16.)

Lastensuojeluilmoitusta seuraa lastensuojeluntarpeen arviointi, ja jos todetaan tarvetta lastensuojelulle, alkaa asiakkuus. Sosiaalityöntekijä tekee arvioinnin lapsen tilanteesta, hänen kasvuolosuhteistaan sekä hänestä huolehtivien aikuisten mahdollisuuksista huolehtia hänestä. (Lastensuojelulaki 27 §) Jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät tur-

vaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveytään, on avohuollon tukitoimiin ryhdyttävä viipymättä. Tällöin päätöksen tekee sosiaalihuollosta vastaava toimielin, eli kunnan sosiaalitoimi. (34 §) Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä edistää lapsen vanhempien tai huoltajien kasvatuskykyä. Avohuollon tukitoimina ovat muun muassa tuki perheen ongelmien selvittämiseen, perhetyö, vertaisryhmätoiminta, lomatoiminta, tukihenkilö tai -perhe, lapsen taloudellinen tukeminen tai lapsen terapia. Avohuollon tukitoimena voi olla myös sijoitus kun kyseessä on lapsen tuen tarpeen arviointi, lapsen kuntoutus tai lapsen huoltajan sairastuminen. (37 §).

Lastensuojelussa huostaanotto on viimeinen keino, ja lastensuojelulaki velvoittaa sosiaalilautakuntaa huostaanottoon, jos lain kolme edellytystä ovat yhtä aikaa voimassa: 1) Lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa olevat puutteet, lapsen terveyden ja kehityksen vaarantuminen, tai lapsen oma terveytensä vaarantaminen. 2) Avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömäksi tai eivät ole tarkoituksenmukaisia tai 3) Sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Lastensuojelulaki 16 §.)

Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai muun väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (Lastensuojelulaki 49 §). Sijaishuolto voidaan järjestää perheessä tai laitoksessa, kuten koulukodissa, lastenkodissa tai näihin rinnastettavissa laitoksissa. Kunta on velvollinen järjestämään sijaishuollon. (38–41 §.) Sosiaalityöntekijä valmistelee huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevat asiat, ja sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, opetuksesta, valvonnasta ja terveydenhuollosta. Huostaanotto on voimassa aina toistaiseksi. Se lakkaa, kun tarvetta ei enää ole tai kun lapsi täyttää 18 vuotta. (45–47 §.)

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto sijaishuollon päättymisen jälkeen, tai avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta. Jälkihuollon täytyy olla lapsen tai nuoren tarpeisiin perustuva, asiakassuunnitelma huomioon ottava ja lasta sekä hänen huoltajaansa tukeva. Jälkihuollon päättyessä viimeistään nuoren täyttyessä 21 vuotta, on sosiaalityöntekijän tarvittaessa laadittava nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet. (Lastensuojelulaki 75–76 §.)

Lastensuojelulaissa on erityisesti korostettu lapsen kanssa työskentelyä ja lapsen osallisuus on yksi lain keskeisistä periaatteista. Lapsen osallisuuteen kuuluu lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen puhevallan käyttö ja mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen. Lapsen oikeudet osallisuuteen ovat vahvasti suojattu myös muilla lainsäädännöillä, kuten sosiaalihuollon asiakaslaissa (10 §). Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa säädetään, että lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Saastamoinen 2010: 65–66).

2.1 Omahoitajamenetelmä

Lastensuojelun sijaishuollon laitoksissa toimii omahoitajamenetelmä, jossa kullekin lapselle on nimetty omahoitaja. Omahoitaja huolehtii lapsen käytännön asioiden hoitamisesta ja järjestelemisestä. Laitoksen työnjaon mukaan omahoitaja on lähimpänä aikuisena erikseen sovituissa rajoissa vastuussa lapsen hoitamisesta ja kasvattamisesta. Omahoitajamenetelmän hoito- ja kasvatustarpeiden keskeisiä rakenteita ovat lapsen hoitosuunnitelman laatiminen sekä alku- ja loppuarvioinnit. Alkuarviointiin kuuluu lapsen haastattelu ja tutustuminen sekä psykologin suorittama vanhempain haastattelu. Alkuarvioinnin pohjalta laaditaan hoitosuunnitelma, jonka avulla rakennetaan menetelmiä lapsen kanssa työskentelyyn. Suunnitelmaan sisältyvät lapsen perushuolenpito ja fyysisen kehityksen tukeminen; lapsen psyykkisen kehityksen tukeminen; lapsen kehityksen ja vapaa-ajan tukeminen; lapsen koulunkäynnin tukeminen sekä lapsen perhesuhteiden tukeminen. Loppuarviointiin kuuluvat lähtöhaastattelu, lähtöneuvottelu ja hoitokritiikki, joka antaa mahdollisuuden tarkastella lapsen hoidossa käytettyjen hoitomenetelmien onnistuneisuutta. Omahoitajamenetelmä kehitettiin edistämään muun muassa ammatillisuuden kehittämistä, oma-hoitajan tehtävän selkiyttämistä, hoitotulosten seurannan systematisoimista ja hoidon vaikuttavuuden lisääntymistä. (Kyrönseppä – Rautiainen 1993:101; Kyrönseppä ym. 1990:7-8; Tervonen-Arnkil 2000:17– 18.)

Omahoitajasuhde on lapsen tarpeet huomioonottava terapeutin ihmissuhde, jossa hänen tunne-elämän vaurioita pyritään korjaamaan hoitavan aikuisen ja lapsen vuorovaikutuksella. Lapsen hoidossa tärkeää on hänen yksilöllisyytensä huomioiminen, toiminnallisuus ja yhteisöllisyys. Omahoitajasuhde on myös kiintymyssuhde, jota tarkoituksellisesti syvennetään vuorovaikutuksen, huolenpidon ja hellyyden avulla. Aikuisen täytyy tarjota turvallisuutta ja luotettavuutta nuoren tehdessä töitä kasvunsa eteen ulkoistamalla sisäisiä ristiriitojaan käyttäytymiseensä. Laitoksissa työskentelevä henkilö-

kunta voi joutua jatkuvaan intensiiviseen vuorovaikutukseen lapsen kanssa, sillä tämä ei kykene itse käsittelemään ahdistustaan. Henkilökunnalta edellytetään vahvaa aikuisuutta ja kestävyyttä. (Kyrönseppä ym. 1990:7; Kokko – Turunen 1994: 43; Tervonen-Arnkil 2000: 19.)

Omahoitajasuhteessa pyritään lapsen kontaktitaitojen harjaantumiseen, sillä varhaisessa vuorovaikutuksessa häiriintyneelle lapselle on ominaista kontrollikyvyn ja itsensä hallinnan puutteellisuus. Omahoitajan tehtävänä on asettaa lapselle tarkoituksenmukaisia rajoja, peilata ja sanoittaa tunteita sekä auttaa muuttamaan aggression tunteet suruksi. Omalla vuorovaikutuksellaan omahoitajat osoittavat oikeita tapoja tehdä ratkaisuja ja toimia yhteistyössä, he viestittävät arvoista eli huolehtivat jokapäiväisistä vanhemmuuden tehtävistä. Lapsen persoonallisuuden kehittymiselle on tärkeää, että hän voi samaistua hänestä huolta pitävään aikuiseen. Laitoksessa häiriöiden korjaamisessa ja uudelleen oppimisessa samaistuminen on välttämätöntä. Lapsen laitoshoidon aikana tarvitaan aikuisten vuorovaikutussuhteissa lapsiin sopivaa iänmukaista kehitystä tukevaa toimintaa ja halua ymmärtää, jotta voidaan tukea lapsen kehityksessä kohti aikuisuutta. (Hermalahti – Kalliomaa – Kyllöinen –Kyrönseppä - Päivärinta 1985: 43; Kokko – Turunen 1994: 9; Tervonen-Arnkil 2000: 17.)

Lastensuojelulapsille yleistä on varhaisessa vuorovaikutuksessa syntyneet häiriöt, jotka ovat muokanneet heidän persoonallisuuttaan. Omahoitajatyössä on tavoitteena korjata varhain syntyneet vauriot ja tukea iän mukaista kasvua, sekä harjaannuttaa lapsia tai nuoria kontaktitaidoissa, sillä ominaista on itsensä hallinnan puutteellisuus. (Hermalahti ym. 1985:42–43.) Lastensuojelussa ihmissuhteella on korjaava merkitys. Sijaishuollon lapsilla ja nuorilla on usein häiriintynyt tai epätäydellisesti kehittynyt kontaktikyky, ja he voivat ovat sosiaalisesti poikkeavia. Heihin pyritään saamaan aikaiseksi kontakti ja rakentamaan tunteenomainen suhde, joka vastaa lapsen ja vanhempien välistä riippuvuussuhdetta. Omahoitajasuhteen onnistuessa lapsella on mahdollisuus tähän riippuvaisuuteen ja hänen ei tarvitse toistaa ihmissuhteen etsintää tai syyttää sen epäonnistumisesta toisia. (Hermalahti ym. 1985: 30.)

Omahoitajasuhde tarjoaa lapselle henkilökohtaisen korjaavan kokemuksen, jossa hän voi luottaa saavansa pysyvää ja luotettavaa huolenpitoa. Jos joku osoittaa hänelle luottamusta, kohentaa se hänen perusuottamustaan ja kontaktikykyään. Omahoitajasuhteessa lapsella on mahdollisuus kokeilla erilaisia tunteita turvallisissa puitteissa. Yhdessä omahoitajan kanssa käyty keskustelu tapahtuneesta syventää hänen omaa käsi-

tystään omista tunteista ja omasta käyttäytymisestä sekä selkeyttää hänen minäkuvaansa. (Kyrönseppä ym. 1990: 52.) Turvallisessa ja pysyvässä hoitosuhteessa voidaan kiinnittää huomiota lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja vaillinaisuuksiin. Omahoitaja auttaa lasta hahmottamaan kokemuksiaan, kehittämään taitojaan ja minä - toimintojaan. Omahoitaja vastaa kontaktin rakentamisesta, ja koska hänellä on paras kontakti lapseen, käy hän läpi kontrolloivat toimenpiteet lapsen oman kontrollin pettäessä. (Tervonen-Arnkil 2000: 16.)

Persoonallisuuden eheytymisprosessi henkilökohtaisessa suhteessa tapahtuu nelivaiheisesti. Alkuun lapsi tarvitsee aikuiselta todellisia korjaavia kokemuksia kuten lohdutusta, läsnäoloa, ruokaa ja itsekontrolliapua. Toiseksi lapsi tarvitsee toisen jakamaan kokemuksensa. Hänellä saattaa olla vaikeuksia tunnistaa tapahtumia itselleen tapahtuneeksi, joten hän tarvitsee niille todistajan. Kolmanneksi lapsi tarvitsee symboleja omille kokemuksilleen, joita voidaan löytää aikuisen avustuksella leikin tai toiminnan kautta. Neljänneksi lapsi tarvitsee sanoja ja käsitteitä, sillä vasta kieli ja käsitteet mahdollistavat kokemusten ja ajatusten kertomisen toiselle ihmiselle. (Tervonen-Arnkil 2000: 15.)

2.2 Omahoitajatyön kehittäminen

Idea valokuvankäytön kehittämiseksi omahoitajatyössä heräsi sosionomi opintojen toisessa työharjoittelussa lastenkodissa pääkaupunkiseudulla. Henkilökunnalla oli teoria-tietoisuutta valokuvan käytöstä hoitotyössä, mutta tarjolla olevien valokuvamenetelmien käyttöönotto koettiin haastavaksi. Materiaalia oli runsaasti, mutta irtonaiset paperit oli vaikea käsittää kokonaisuudeksi ja valokuvauseideoita oli vähän. Harjoittelun aikana toteutettu valokuvaprojekti yhden lapsen kanssa herätti ajatuksia valokuvan antamista mahdollisuuksista, sillä tämä lyhyt vuorovaikutuksellinen hetki ja huomatuksi tuleminen näkyivät lapsen käyttäytymisessä ja suhteemme syventymisessä positiivisesti. Kokemus herätti idean valokuvan käytön aloittamisen helpottamiseksi ja Helsingin kaupungin toiminnanohjaaja vahvisti tarpeen. Hänen mukaansa tilausta tämän kaltaiselle työlle on ollut jo vuosia.

Omahoitajan työssä käytetään erilaisia hoitomenetelmiä, joissa vuorovaikutuksellisuus, toiminnallisuus ja yhteisöllisyys korostuvat. Näiden hoitomenetelmien tueksi kehitetään jatkuvasti uusia toiminnallisia työmenetelmiä ja apuvälineitä, joiden avulla hoitoprosessien onnistumista voidaan edesauttaa. Omahoitajatyön tavoitteellisuus tähtää lapsen

osallisuuden lisäämiseen, joka syntyy henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa. Siinä lapsi saa mahdollisuuden kertoa oman näkemyksensä ja kokemuksensa asiasta. Vuorovaikutustaitojen ja osallisuuden lisääntyessä lapsen arjessa mahdollistuvat hänelle uusien suhteiden muodostaminen, normien opetteleminen ja verkostoituminen. (Pynnönen 2012; Ellonen 2008: 32.)

Ihmisten kykyä eritellä omaa elämäänsä ja tietoisuutta omista tunteista pidetään keskeisenä elämästä selviytymisen kannalta. Lapset ja nuoret, erityisesti haavoittavissa ja vaikeissa kasvuoloissa varttuneet, tarvitsevat aikuisten tukea ja kuulluksi tulemistä päästäkseen läheiseen kosketukseen oman elämäntarinan kanssa. Lastensuojelussa tarvitaan monenlaisia tapoja kommunikoida, sillä lapsilla voi olla paljon kokemuksia ja tunteita, joita on vaikea saattaa sanoiksi asti. Hänellä saattaa olla itsestään vääristyneistä käsityksiä, oletuksia ja mielikuvia, jotka haittaavat identiteetin ja itsetunnon tervettä kehitystä. Lastensuojelun lapsi voi uskoa ansainneensa kohtalonsa, sillä hän on pienestä pitäen peilannut vanhemmasta, onko hän rakastettava tai hyväksytty. Miina Savolaisen (Savolainen 2008:167) mukaan lastenkodissa asuvat lapset ovat kokeneet poiskääntyneiden, ja mahdollisesti alkoholisoituneiden tai väkivaltaisten vanhempien osoittaneen, miltä he näyttävät muille. He näkevät itsensä huonoina. Tästä syystä lapsen elämä tarvitsee uudelleen kertomista ja tarinallista selittämistä, ja aikuisen tehtävänä onkin auttaa lasta tunnistamaan itsessään olevaa hyvää ja innostamaan etsimään omia voimavarojaan. Luovat työmenetelmät ja omaelämäkerrallinen työskentely voivat tukea vaikeiden asioiden käsittelyä. (Känkänen 2012:31; Savolainen 2008: 167.)

3 Osallisuuden lisääminen lastensuojelussa

Juha Hämäläisen (1999: 79) mukaan yhteiskuntaan kiinnittyminen, osallisuus ja osallistuminen edellyttävät riittävän yhteiskunnallisen identiteetin ja subjektiuden kehittymistä. Yksilö luo suhteen siihen yhteiskuntaan, jonka jäsen on, ja niihin instituutioihin, jotka ovat hänen osallisuutensa, osallistumisensa ja elämänhallintansa kannalta tärkeää. Yksilön täytyy kiinnittyä riittävästi yhteiskunnassa vallitsevan sosiaaliseen järjestykseen, kuten normeihin, tapoihin ja moraaliin. Näin hän voi toteuttaa itseään yhteiskunnallisena subjektina. Normaaliin elämäkulkuaan katsotaan kuuluvan kyky toimia yhteiskunnassa ja sen instituutiossa, kuten opiskella, kehittää itseään, kykyä elää toisen ih-

misen kanssa ja osallisuutta elämänlaadun ja – hallinnan kannalta merkittäviin yhteisöihin. (Hämäläinen 1999: 79 – 80.)

Hyvän kasvun ja kehityksen rakennusaineita ovat turvallisen toimintaympäristön luominen, positiivisten osallistumiskokemusten tarjoaminen, lasten keskinäisen vuorovaikutuksen tukeminen, aikuisen läsnäolo ja lasten toiveiden huomioiminen niin, että syntyy kokemuksia vaikuttamisesta. Lasten osallisuus on kokeilua, tutkimista, liikettä, leikkiä, pelaamista ja taideilmaisua. Osallisuus toteutuu silloin, kun lapsi saa riittävästi tietoa siitä, mitä ollaan tekemässä ja miten se vaikuttaa hänen elämäänsä. Kun lapsen mieltä kysytään, saa hän kokemuksen osallistumisesta ja tunteen siitä, että on tärkeä. Lapsella on sellaista tietoa elämästään, joka ei tule kysymättä aikuisen tietoon. (Liukkonen 2010: 115–117.) Osallisuus rakentuu erilaisista osista, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella. Lastensuojelun käsikirjassa (ks. Timonen-Kallio 2010: 8-9) esitellään osallisuuden asteet ja osallisuuden rakentumisen portaavat, joihin kuuluvat lapsen mahdollisuus osallistua tai kieltäytyä osallistumasta, saada tietoa, vaikuttaa prosessiin, ilmaista omia ajatuksia, ilmaista omia mielipiteitä tai tehdä itsenäisiä päätöksiä. Lapsen osallisuus kasvaa, mitä enemmän hän voi vaikuttaa päätöksiin tai kun hän kokee oman ongelmanratkaisutaitojensa kehittyneen. (Timonen-Kallio 2010: 8-9.)

Lastensuojelun instituutioissa osallisuudessa keskeistä on lapsilähtöisyys, jossa työskentely perustuu lapsen tarpeisiin. Lapsen tulee olla aktiivinen osallistuja ja vaikuttaa siihen mitä tapahtuu. Osallisuus omaan elämään korostaa identiteettityötä, jota lapsi tekee yhdessä omahoitajan kanssa. Identiteettityössä tarkoituksena on jäsentää todellisuutta sellaisena kuin lapsi sen itse näkee, ja omahoitajan tehtävänä on tarjota lapselle mahdollisuuksia tuomaan esille omia mielipiteitään, käsityksiään, tarpeitaan ja toiveitaan. Lapsen identiteettiä kuitenkin muokkaavat käsitteet, kuten lastensuojelulapsi, jälkihuoltoonori, sairas tai huonosti kasvatettu. Laitoksessa asuva lapsi rakentaa identiteettiään ja omaa normaalia, jota lastensuojelun asiakkuus on hänelle tuonut. Lapsen osallisuuden lisäämiseksi omahoitajan tehtävänä on puheen avulla auttaa lasta rakentamaan suhdetta meidän normaaliin, ja kehittää jännite lapsen ja meidän normaalin välille. Tämä vie huomion pois lapsen erityispiirteistä, jotta hän voi ymmärtää oman ainutlaatuisuuden ja normaaliuden. (Timonen-Kallio 2010: 6-15.)

Lastensuojelun piirissä olevien lasten vuorovaikutustaidot ja puheentuottaminen on yleensä niukkaa, joten lapsen mielipiteen tai tuntemusten ilmaiseminen voi olla haasteellista. Elämäntarinoihin jää lapsen kertomana aukkoja, ja oman elämän tapahtumat

on vaikea saattaa aikajärjestykseen tai yhtenäiseksi tarinaksi. (Timonen-Kallio 2010: 11) Puutteellisen itseilmaisun tueksi sekä osallisuuden tavoitteiden tavoittamiseksi omahoitajatyössä käytetään ammatillisia menetelmiä ja välineitä, joiden taustalla olevat teoriat ohjaavat työntekijän vuorovaikutusta korostaen lapsen osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä. Työmenetelmät toimivat keskustelun apuvälineenä ja muutoksen vauhdittajana, ja niiden tärkein ydin on vuorovaikutus työntekijän ja lapsen välillä. Tarkoituksena on tuoda esille voimavaroja ja tunneilmaisuja niin, että lapsi saa itse toimia ja perustella valintansa ilman aikuisen tulkintaa tehtävästä. Menetelmä ei kuitenkaan saa olla työskentelyn itsetarkoitus, sillä silloin vaarana on yksilön häviäminen. (Liukkonen 2010: 115–120.) Työn tarkoituksena on lisätä vuorovaikutusta lapsen ja omahoitajan välillä sekä painottaa lapsilähtöistä työskentelyä. Lapselle valokuva antaa kanavia itseilmaisuuksiin ja hän pääsee kertomaan elämästään silloinkin, kun sen sanoittaminen on liian vaikeaa. Omahoitajan tulee tukea lasta itseilmaisussa, mutta välttää tulkkaamista lapsen puolesta.

3.1 Vuorovaikutuksellisuus

Vuorovaikutus voidaan määritellä ihmistenväliseksi, jatkuvaksi ja tilannesidonnaiseksi tulkintaprosessiksi, jonka aikana viestitään tärkeitä asioita muille, luodaan yhteyttä toisiin, vaikutetaan heihin ja saadaan palautetta omasta toiminnasta. Vuorovaikutuksessa on kaksi ilmaisullista muotoa: sanallinen ja sanaton. Sanaton viestintä liittyy ilmeisiin, eleisiin ja muihin kielenulkoisiin viestintämuotoihin. Katseen suunta ja silmien liikkeet välittävät monenlaista informaatiota vuorovaikutustilanteessa, ja toiseen kohdistettu katse tulkitaan usein kiinnostuksen osoitukseksi. Sanallinen eli verbaalinen viestintä liittyy puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen ja sen ymmärtämiseen. Sanaton ja sanallinen viestintä voivat olla ristiriidassa toistensa kanssa, ja aikuisten välisessä vuorovaikutuksessa korostuvat helposti sanojen merkitykset. Lapsi käyttää kaikkia aistejaan havainnointiin ja vaistoa helposti, jos aikuinen ei ole aidosti hänestä kiinnostunut. (Vilen – Leppämäki – Ekström 2002: 19–21; Halkola 2009:54.)

Dialogi on vuoropuhelua, jossa oleellista on keskittyä kuuntelemaan. Dialogi tulee sanoista *dia-* läpi ja *logos-* sanan merkitys, joka merkitsee tarkoitusten ja ajatusten selvittämistä, yhteistä tiedonvirtaa. Vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla on tavoitteellista ja pyrkii asiakkaan hyvinvoinnin parantamiseen ja elämänhallintaan, mutta dialogin ei-

tavoitteellisuus voi tarkoittaa myös kykyä olla avoin vuoropuhelun uusille asioille. Dialogissa pyritään välttämään nopeiden johtopäätösten tekemistä ja kuuntelemaan aidosti itseämme ja muita. Hyvän dialogin tuloksena syntyy sellaista tietoa, jota asiantuntija ei yksin saavuttaisi. (Vilen ym. 2002: 65.) Brasilialainen pedagogi Paulo Freire tunnetaan nykyaikaisen kriittisen pedagogiikan ja dialogisen kasvatuksen edistäjänä. Hänen mukaansa dialogi ei ole omien ajatusten julistamista, väittelyä, toisten kulutettavaksi tarkoitettua ajatustenvaihtoa tai pelkkää keskustelua, vaan yhteiseen oppimiseen ja toimintaan pyrkivien ihmisten kohtaamista, jotka uskovat ihmisen kykyyn tehdä ja uudistaa, luoda ja uudelleen luoda, uskoa hänen kutsumukseensa tulla täydemmin ihmiseksi. Freiren (2005: 95) mukaan aidon sanan lausuminen on maailman muuttamista. Ihminen on olemassa nimeämällä maailmaa ja aitoa sanaa tai nimeämistä ei voi tehdä yksin tai toisen puolesta. Jokaisella ihmisellä on oikeus nimeämiseen, ja ainoa keino tähän on dialogisuus ihmisten välillä. (Freire 2005:95 – 99.)

Kiintymyssuhdeteoria tutkii vuorovaikutuksen dynamiikkaa, miten lapsi kiintyy hoivaavaan aikuiseen ja miten aikuinen vaikuttaa suhteen laatuun. Teorian avulla pyritään ymmärtämään varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta myöhempään kehitykseen ja käyttäytymiseen. Kiintymysmallit voidaan jakaa kolmeen ryhmään 1) luottavaisesti ja turvallisesti kiintyneet lapset 2) välttelevästi kiintyneet ja 3) ristiriitaisesti kiintyneet lapset. Varhainen vuorovaikutus on nähdäksi ja hyväksytyksi tulemistä, ja lapsen varhaislapsuuden vuorovaikutussuhteiden arvo nähdään ensiarvoisen tärkeänä perustana ihmisen elämälle ja elämässä selviytymiselle. Tutkimuksissa on nostettu keskeisiksi tekijöiksi aivojen varhaisten kehityksen piirteet. Vauvan kohtaamat kokemukset muokkaavat ja kehittävät aivoja toiminnallisesti ja rakenteellisesti. Kaikki olennainen aivojen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa toiseen, jossa kosketuksella ja katseella on erityinen merkitys. Parhaimmillaan vauvalle syntyy turvallisuuden tunne, ja lapsi saa olemisen tunteen sekä kokemuksen siitä, että hänet nähdään. Vauva kehittyy suhteessa hoitavaan aikuiseen, ja vuorovaikutukselliset traumat rajoittavat lapsen itsesäätelyn kehitystä. Myös sosiaalisella katseella on merkittävä vaikutus ihmisen kehityksessä. Jo pienestä lapsesta opimme katsomaan itseämme peilikuvasta ulkopuolisen silmin ja ymmärrämme erilaisuutemme. (Halkola 2009: 50-54.)

Lastensuojelun piirissä olevien lasten varhaisessa vuorovaikutuksessa on usein tapahtunut häiriöitä tai heille ei ole muodostunut kiintymyssuhdetta vanhempaan. Omaha-ajan kasvatuksellinen ja dialoginen suhde lapseen tarjoaa korjaavia kokemuksia, joihin valokuvatyöskentely tuo sanattoman vuorovaikutuksen. Valokuvaus sijoitetaan visuaa-

listen taiteiden joukkoon, mutta luonteeltaan se on voimakkaasti vuorovaikutuksellista. Se avaa väylän sanattomalle viestinnälle ja kokemiselle mahdollistaen vuorovaikutuksen emotionaalisen syvenemisen. Valokuvia katsomalla lapsi sekä omahoitaja ovat saman kuvan äärellä ja kokemusta lapsen muistoista ja kokemuksista jaetaan yhdessä. Sanaton vuorovaikutus voi olla myös toiminnallista, kuten valokuvien ottaminen tai kuvankäsittely. Kun non-verbaaliseen kuvan kieleen yhdistetään sanallinen kieli, tulee mukaan tulkinta, johon vaikuttaa ymmärrys ihmisestä ja valokuvan visuaalisesta kielestä. Tutkimukset antavat teoreettista perustaa katsomisen ja näkemisen merkityksestä inhimillisessä vuorovaikutuksessa. (Hermalampi ym. 1985: 12–13; Halkola 2009: 51–55; Hentinen 2009: 41–45.)

3.2 Sosiokulttuurinen innostaminen

Sosiokulttuurinen innostaminen on sosiaalipedagogista, liikkeellepanevaa toimintaa, jossa pyritään aktiivisuuden ja osallistumisen avulla muuttamaan yksilön asenteita ja sosiaalista todellisuutta paremmaksi. Innostamisen tavoitteena on saada aikaiseksi muutosta yksilön jokapäiväiseen elämään, työhön, kansallisaktiivisuuteen, naapuruu-teen ja kulttuurisuhteeseen. Osallistuminen on vapaaehtoista ja saa aikaan muutosta, kehitystä sekä sosiaalista ja kulttuurista kasvua siihen yhteisöön, jossa yksilö elää. Toimintatapoja voivat olla kasvatukselliset, kulttuuriset ja taiteelliset ilmaisun menetelmät, joilla saadaan ryhmät ja yhteisöt luomaan dynaamista sosiaalista verkostoa. Innostaminen on tavoitteellista, vakavaa, tiedostavaa ja tahdonalaista toimintaa, jossa sitoudutaan jollain tasolla kehittymisen ja täydellistymisen kysymyksiin. Siten sillä on pedagoginen tausta. Vapautus, itse toteutus ja ilmaisun herkkyys ovat aina läsnä innostamisessa, vaikka vaarana on pinnallisuus ja pelkkä improvisaatio. Sosiokulttuurinen innostaminen omii teoriapohjansa toisista tieteistä kuten sosiologiasta, psykologiasta, sosiaalipsykologiasta, antropologiasta, pedagogiasta, taloustieteestä, politiikasta jne. yhdellä sanalla sosiaalipedagogiikasta. Se käyttää toisten tieteiden luomia tietoja orientoitakseen toimintaansa saavuttaakseen tavoitteensa. (Kurki 2000: 19 – 63; Hämäläinen –Kurki 1997: 203 – 204.)

Sosiokulttuurinen innostaminen on lähtöisin Ranskasta toisen maailman sodan jälkeen. Se pohjautui vapaaehtoistyöhön ja pyrki yhteiskunnan uudelleen rakentamiseen. Nykyään sen parissa työskentelevät myös ammattilaiset ja alalle koulutautuneet. Sosiokulttuurinen innostaminen on ihmisten välistä vuorovaikutuksellisuutta, jonka tarkoituksena

on kasvatuksellinen ja sosiaalistava työ. Tarkoituksena on luoda yksilölle muun muassa sosiaalisia verkostoja, herätellä tunteita ja tekemään päätöksiä vuorovaikutuksellisen pohdinnan tuloksena. Sosiokulttuurisella innostamisella on kolme eri muotoa; sosiaalinen, jossa luodaan uusia suhteita; pedagoginen, jossa opitaan uusia taitoja ja kulttuurinen, jonka tarkoituksena on tuoda uusia mahdollisuuksia yhteiskunnassamme esille. (Kurki 2000: 11.) Innostamisella on useita tehtäviä ja muotoja, ja sillä kuvataan sosiaalista sopeutumista, terapian metodia ja vapautuksen ideologiaa. Innostaminen ja osallistuminen ovat toisiinsa kiinteästi sidoksissa, ja sosiokulttuurisen innostamisen tavoite onkin herätellä yhteisöjen aloitteellisuutta ja osallistumista oman kehittymisensä prosessiin. (Hämäläinen – Kurki 1997: 198 – 203.)

Yksi innostamisen uranuurtajista on Paolo Freire, jonka mukaan (2005: 89 – 92) liikkeen lähtökohta on ihmisessä itsessään, ja koska ihminen elää ja toimii tässä maailmassa ja todellisuudessa, liikkeen on alettava ihmisen ja maailman välisestä suhteesta. Ihmisen aito liikkeelle lähtö vaatii hänen ymmärrystään, että hänen elämänsä ei ole kohtalon sanelemaan, vaan rajoite, johon hän voi vaikuttaa. Muutoksesta tulee näin hänelle haaste, ja hän näkee tilanteensa ongelmana. Ihminen alkaa pyrkiä muutokseen ja kriittiseen ajatteluun, josta itse kokee olevansa vastuussa. Freire kritisoi tallettavää kasvatusta, jonka mukaan oppilas tallettaa muistiinsa sisältöjä, jotka opettaja sinne tuottaa monologisessa vuorovaikutuksessa. Oppilasta kohdellaan autettavina kohteina ilman luovuutta. Freiren suosimassa problematisoivassa kasvatuksessa dialogi on erottamaton osa tiedostamista, ja se perustuu luovuudelle ja ihmisestä itsestään lähtevälle muutokselle. Problematisoiva teoria ja käytäntö ottavat ihmiset historiallisina, olemassa olevina olentoina, jotka ovat viallisia ja keskeneräisiä, ja juuri tämä tieto on kasvatuksen inhimillinen lähtökohta. Kun tallettava kasvatusta painottaa pysyvyyttä ja taantumaa, problematisoiva kasvatusta ei kelpuuta ennalta määrättyä tulevaisuutta, vaan tulevaisuuteen katsomista. Se vahvistaa käsitystä ihmisestä itsensä ylittävänä olentona, joka katsoo ja kulkee eteenpäin. Taaksepäin katsoessaan hän voi ymmärtää kuka todella on ja rakentaa tulevaisuutta entistä viisaammin. (Freire 2005: 89 – 92.)

Työn keskeisenä tehtävänä on kehittää lapsen vuorovaikutustaitoja osallisuuden lisäämiseksi. Sosiokulttuurinen innostaminen toteuttaa vuorovaikutuksellista työskentelyä ja pyrkii lisäämään lapsen osallistumista omaan elämään. Valokuvaustyöskentelyssä yhdistyvät luovuus sekä uuden oppiminen, ja se antaa lapselle mahdollisuuden tarkastella itseään ja ympäristöään sekä omaa todellisuuttaan. Omaha-ohjelman tuella lapsi

voi herätä näkemään mahdollisuuksia, joita ympäristö hänelle tarjoaa sekä ottamaan enemmän vastuuta omasta elämästään.

4 Valokuvan taustaa hoitotyön menetelmänä

Valokuvauksella on hoidollisessa työssä pitkä historia, mutta sen kehittäminen nykyaikaiseksi terapeuttiseksi työmenetelmäksi, alkoi 1970-luvulla Pohjois-Amerikasta. Suomeen terapeuttinen valokuvaus tuli ensin 1990-luvulla psykologi ja valokuvataiteilija Lauri Mannermaan johdolla, josta myöhemmin taide- ja sosiaalikasvattaja Miina Savolainen on kehittänyt voimauttavan valokuvauksen työmenetelmän. (Halkola 2009: 14 – 16.)

4.1 Valokuvaterapia

Valokuvaterapia on valokuvan ja valokuvauksen menetelmällistä käyttöä psykoterapiassa tai terapeuttisessa työssä. Valokuvaterapian menetelmiä ovat asiakkaan omaelämäkerrallisten valokuvien käyttäminen, symbolisten valokuvien käyttäminen ja uusien valokuvien ottaminen. Näiden menetelmien käyttöä muunnellaan psykoterapiassa ja terapeuttisessa työssä asiakkaan tarpeiden ja tavoitteiden mukaan. Valokuvaterapia ei ole Suomessa itsenäinen psykoterapiamuoto, eikä valokuvaterapeutti nimitystä virallisesti käytetä. (Halkola 2009:15.)

Valokuvaterapian historian ensimmäinen maininta on jo vuodelta 1856, jolloin englannissa kuvattiin potilaita diagnostisessa ja hoidollisessa tarkoituksessa. Kuvien katselun ja potilaissa ilmenevien muutosten havaittiin olevan merkityksellisiä henkilökunnan ja potilaiden keskuudessa. Valokuvaterapeuttisen työskentelyn kehittäminen alkoi 1970-luvun lopulla Amerikassa ja Kanadassa, kun ihmismielen ja ihmisen elämäntarinan tutkimisessa ja hoidossa alettiin käyttää valokuvausta. Kanadalainen psykologi Judy Weiser on yksi tärkeimmistä valokuvaterapian kehittäjistä ja hän on luonut sen käsitteistöä. Hän on jakanut valokuvaterapiatyön kahteen osaan, valokuvaterapiaan ammatillisessa terapiatyössä ja terapeuttiseen valokuvaukseen. Kansainväliset määrittelyt eivät sovi suoraan sovellettaviksi Suomen oloihin, sillä meillä psykoterapian kriteerit on määritelty tarkoin psykoterapeutin ammattipätevyysrekisteröintikelpoisuuden yhteydessä. (Halkola 2009: 13–14.)

Valokuvaterapeuttisten menetelmien käyttö voidaan jakaa neljään eri kategoriaan; 1) psykoterapia, 2) terapeutin työ, 3) valokuvataide ja 4) valokuvaus itsehoitona. Psykoterapiassa valokuvaus on vain osa hoitoa, ja terapeutti yhdistää valokuvaterapian menetelmää muuhun psykoterapiatyön osaamiseen. Valokuvat tuotteena eivät ole tavoite, vaan niitä käytetään välineenä, jolla terapeutti tuo psyykkisesti työstettävät asiat näkyviksi ja prosessoitaviksi. Terapeutin työ tähtää asiakassuhteessa tavoitteisiin kuten kuntoutukseen, luovaan toimintaan tai psykoedukatiiviseen työhön, joka on vaikeissa mielenterveyshäiriöissä käytetty koulutuksellinen työtapo. Terapeutista valokuvaterapiatyötä on muun muassa Miina Savolaisen voimauttavan valokuvan menetelmä, jossa osana valokuvaterapeuttista prosessia tuotetaan voimauttavia kuvia, kollaaseja tai albumeja. Valokuvataiteen tavoitteena on itsensä tunteminen ja itseilmaisun rikastuminen. Valokuvataidetta voi tehdä yksilö tai ryhmä, ja valokuvauksen menetelmien oppimisen lisäksi tuloksena ovat valokuvataideteokset. Valokuvaus itsehoitona tavoittelee itsensä tuntemista ja luovaa ilmaisua omien taitojen mukaan. (Halkola 2009: 15.)

Valokuvaterapian menetelmien soveltamisessa pyritään muun muassa emootioiden ja tunteiden herättämiseen, puheen aikaansaamiseen, roolityöskentelyyn, taidon oppimiseen, sosiaalistumiseen, luovan kokemiseen, muutoksen dokumentointiin ja itsehavainnointiin (Halkola 2009: 19). Sosiaali-, kasvatus- ja terveysalojen ammattihenkilöiden valokuvauksen käyttö on terapeutista valokuvaterapiaa. Valokuva on viestinnällinen väline, eikä teknistä tai taiteellista osaamista vaadita. Valokuvan arkisen luonteen ansiosta sen sovellutukset ovat moninaiset ja lähestymistavat riippuvat siitä mikä koulutus heillä on, mikä viitekehys valitaan tai millaisten asiakkaiden kanssa he ovat tekemisissä. Ilmaisullisuutensa perusteella se rinnastuu taideterapioihin. Taideterapiaa voi antaa vain siihen koulutettu terapeutti, mutta sosiaali- ja terveysalan henkilökunta voi käyttää kuvaa ja muita taiteenaloja työssään terapeuttisin vaikutuksin. (Halkola 2009:16: Mannermaa 2011.) Oppaan tehtävät ja aihepiirit pohjautuvat valokuvaterapian teorialle, ja työskentely on valokuvataiteen luomista sekä valokuvausta itsehoitona. Omahoitajasuhteen terapeuttinen työote mahdollistaa oppaan erilaisten tehtävien syventämisen omahoitajan omien vahvuuksien ja lapsen tarpeiden mukaan.

4.2 Voimauttava valokuvaus

Voimaantumisen tarkoitetaan ihmisen mahdollisuuksien, kykyjen ja vaikutusvallan lisääntymistä. Voimaantuminen on henkilökohtainen prosessi, jossa ihminen kokee olevansa tasapainossa itsensä ja ympäristönsä kanssa. Hän pystyy asettamaan pää-

määriä ja saavuttamaan ne. Hänen toiveikkuutensa tulevaisuutta kohtaan sekä itsevarmuutensa kasvavat. Voimaantumisessa tärkeää ovat osallistuminen sekä muilta saatu kannustava positiivinen palaute ja reflektiota tukeva vuorovaikutuksellisuus (Siitonen 1999:117.)

Voimauttava valokuvaus on taide- ja sosiaalikasvattaja Miina Savolaisen kehittämä ja rekisteröimä terapeutisesti suuntautuva sosiaalipedagoginen menetelmä, joka perustuu empowerment- käsitteen sisältöihin. Sen avulla valokuvaa käytetään yksilön tai ryhmien voimaantumisprosessin aikaansaajana. Menetelmän käyttö edellyttää itsemäärittelyn oikeuden sekä tasavertaisuuden lähtökohtien toteutumista. Miina Savolainen edellyttää oman voimautumisen prosessin ja riittävän kouluttautumisen läpikäymistä, ennen kuin ihminen voi käyttää voimauttavan valokuvauksen menetelmää hoito- tai pedagogisessa työssä. (Savolainen 2009:211.)

Voimauttava valokuvaus opettaa dialogista ja vuorovaikutuksellista tapaa kohdata toinen ja löytämään näkyväksi hyvä ja merkityksellinen, joka saattaa jäädä piiloon jokapäiväisessä arkitodellisuudessa. Sen menetelmänä käytetään kuvaustilanteita, albumikuvia, omakuvia ja arjen tavoitteellista kuvaamista vuorovaikutuksen parantamiseksi, sekä oman minän ja ympäristön toiminnan tutkimiseksi. Muistot oman perheen sisällä voivat olla erilaiset, tai omat tarpeet ja persoona jää näkymättömäksi yhteisössä. Prosessi aloitetaan dialogilla, jossa määritellään mikä on molemmille merkityksellistä, arvokasta ja todellista. Näin päästään käsiksi abstrakteihin ja käsitteellisiin asioihin, joihin ei henkilökohtaisten merkitysten vuoksi päästä sisälle verbaalissa kanssakäymisessä. (Savolainen 2009: 217 – 219.)

4.3 Valokuvaus toiminnallisena työmenetelmänä

Toiminnallisuus ja luova toiminta on lastensuojelussa työotteena paljon käytetty, sillä ihminen on luonnostaan luova, yhteisöllinen ja elämyksiä etsivä olento. Luova toiminta eri muodoissaan, kuten musiikki, kuvataide ja draama, auttaa ihmistä jäsentämään ja syventämään itse tuntemusta, pohtimaan ja selkiyttämään arvokysymyksiä, vahvistamaan itsetuntoa, eheyttämään sisäistä tasapainoa, leikkimään, ratkaisemaan elämänsä liittyviä ongelmia, kehittämään itseä ja rakentamaan omaa elämäntulkintaa. Nuorelle on luontaista ilmaista itseään toiminnan kautta ja herättää ympäristönsä reagoimaan sen avulla. (Hämäläinen 1999:67; Kokko– Turunen 1994:22.)

Toiminnallisuutta voidaan hyödyntää luottamuksen synnyttämisessä. Lähtökohdan toiminnallisen menetelmien käytössä muodostaa toiminta, mikä aktivoi, herättää tunteita ja innostaa. Yhdessä tekemisen kautta saadaan pieni pala yhteistä historiaa mistä päästään juttelemaan. Istuminen ja juttelu ovat jäykkää, mutta yhteistoiminta on rentouttavaa ja hauskaa. Tavoitteena on saavuttaa onnistumisen kokemuksia ja myönteisiä tunnekokemuksia, joiden kautta opitaan tunnistamaan ja ilmaisemaan omaa sisäistä oloa, saadaan pieniä pätemisen kokemuksia ja samalla rohkaistutaan olemaan omana itsenä toisten seurassa. (Helminen 2005: 86–87.)

Kun lastensuojelussa kamera lainataan lapselle, annetaan hänelle uskomusta luottamuksen arvoisuudesta ja se antaa heidän itsetunnolleen positiivista rakennusainetta. Jo teknisen taidon oppiminen voi olla liikkeelle paneva voima. Jotta lapsi kokee jatkuvaa luottamusta, täytyy hänelle osoittaa samanlaista arvostusta arjessa. Kun lapsi saa mahdollisuuden valokuvaamiseen, avaa se tien luovuuden kokeiluun ja käyttöönottoon. Hän voi erehtymisen, ohjaamisen ja onnistumisen kautta oppia kamerasäädin käyttöä kannustaen häntä itseilmaisuun. Hän oppii näkemään kuvattavia asioita ympärillään, ilmaisemaan mistä pitää ja haluaa tallentaa ne itselleen muistoksi. Samalla hän alkaa luottaa omiin kuviinsa arvokkuuteen, eikä arvota niitä vain ulkopuolisten kommenttien mukaan. Näin hänen itsetuntonsa ja luovuus kasvavat. (Harju 2009: 230.)

5 Valokuvausopas apuvälineeksi omahoitajille

Työn tavoitteena oli luoda lastensuojelun ammattilaisille työväline, jonka käytössä yhdistyvät toiminnallisuus, luovuus ja omahoitajan terapeuttinen työsuhteeseen. Työskentelyn lähtökohdaksi on parityöskentely, joka lisää lapsen vuorovaikutustaitoja ja auttaa omahoitajaa kehittämään suhdettaan lapseen. Valokuvatyöskentelyn tavoitteena on edesauttaa lapsen eheää ja myönteistä kuvaa itsestään, lapsen arjen dokumentointi, mahdollisuus olla oman elämän päähenkilönä, täyttää lapsen tarve tulla nähdyksi, sosiaalinen hyväksyntä, oman identiteetin rakentaminen, emootioiden herättäminen, puheen aikaansaaminen, taidon opettaminen ja luovuus (Halkola 2009: 18–19).

Työn ensisijaisena kohderyhmänä ovat omahoitajat, joiden innostamisen onnistumisesta työn menestys on riippuvainen. Vaikka aikaisempaa kokemusta ei edellytetäkään, tulee hänellä olla rohkeutta tarttua uuteen työmenetelmään ja tahtoa tarjota lapselle

uusien kokemuksia. Omahoitaja voi käyttää opasta uuden suhteen luomiseen, jo olemassa olevan syventämiseen tai apuna kun lapsi muuttaa laitoksesta pois. Työmenetelmänä on vuorovaikutuksellinen lähestyminen valokuvaukseen, oppaan olematta tarkoitettu lasten luettavaksi. Tämä mahdollistaa erilaisten kuvauskohteiden tai kysymysten perustelun oppaassa. Tarkoituksena on antaa omahoitajille kuvausideoita, kysymysehdotuksia keskustelunaloitukseen ja itsevarmuutta käyttää toiminnallista ja luovaa työmenetelmää lastenkodin arjessa. Omahoitajan arvioitavaksi jätetään päätös siitä, missä järjestyksessä, missä tahdissa ja kuinka syvälle he työssä etenevät.

Lastensuojelulapset tarvitsevat aikuisen hyväksyvää huomiota. Yhdessä vietetty aika antaa aikuiselle mahdollisuuden viestittää tätä hyväksyntää. Valokuvien ottaminen ja niistä keskusteleminen luovat vuorovaikutuksellisia tilanteita aikuisen ja lapsen välillä. Valokuvat osoittavat tilanteen arvokkuutta ja lastensuojelussa tehty kuvaus antaa arvoa lapselle, sillä hänen kasvun vaiheet halutaan tallentaa muistoiksi. (Harju 2009: 231–232.) Lauri Mannermaan (2011) mukaan edellytyksenä valokuvatyöskentelyn onnistumiselle terapeutteisessa suhteessa on omahoitajan valmius kohdata pelkonsa, heikkouksensa ja vahvuutensa. Työmenetelmää käyttävän ammattilaisen täytyy kyetä eritellä omat reaktionsa ja olla empaattinen. (Mannermaa 2011.) Lapselle tai omahoitajalle, jotka eivät koe työmenetelmää omakseen, valokuvaus ei sovi, sillä se vaatii sitoutumista ja motivoitumista. Koska työskentely ei vaadi aikaisempaa taiteellista kokemusta, on työn aloittaminen henkilökohtaisesta aktiivisuudesta ja innostumisesta riippuvainen.

5.1 Suunnittelu

Oppaan suunnittelussa keskeisintä oli pitää pääelementit, kuten teoriat sekä kohderyhmiä selkeinä. Koska kohderyhmiä oli kaksi, omahoitajat sekä lastensuojelulapset, oli jatkuva suunnittelu ja työelämänyhteistyökumppanin mielipiteen kuuleminen välttämätöntä. Omahoitajille suunnitellussa tärkeää oli muistaa innostaminen ja lapsilähtöisen työtteen korostaminen. Heidän työnkuvan avaaminen raportissa on työn kannalta välttämätöntä, mutta itse oppaassa heidän työtehtävän kuvaaminen olisi ollut heidän ammattitaitonsa vähättelemistä. Lapsiin kohdistuvissa tavoitteissa tärkeää oli muistaa vuorovaikutukselliset tehtävät, osallisuuden korostuminen oman mielipiteen kysymisenä ja hänen elämän tapahtumiin ja mielenkiinnonkohteisiin kohdistuvana työskentelynä.

Valokuvausaiheita ja kysymyksiä kehittäessä, tärkeintä oli tarkastella aihetta omahoitajan ja lapsen näkökulmasta. Jos omahoitajalla ei ole aikaisempaa kokemusta valokuvauksesta, ja jos he kokevat, että valokuvaus on liian tekninen tai teoreettinen lähestymistavaltaan, työ on epäonnistunut tavoitteissa sekä toteutuksessa. Omahoitajilla on eri vahvuudet ja valmiudet käyttää valokuvausta työmenetelmänä, joten oppaan tuli tarjota vaikeustasoltaan erilaisia kuvausehdotuksia. Siten osa heistä voi käyttää valokuvausta vain luovaan harrastukseen innostavana, toinen uuden suhteen luoja ja kolmas terapeuttisen suhteen apuvälineenä. Vaikka en itse ole koulutettu terapeutti, on omahoitajasuhde terapeuttinen ja oppaan aihepiirit perustuvat valokuvaterapiaan, joten vuorovaikutuksellisessa kuntouttavassa työssä lapsen kanssa työllä on mahdollisuuksia terapeuttisiin vaikutuksiin.

Lasten näkökulmasta valokuvaus on hauskaa toimintaa, mutta edes maininta valokuvauksen käytöstä terapeuttisessa suhteessa voi olla tekijä, joka saa lapsen torjumaan tämän työmuodon. Sen vuoksi oppaan tehtävien täytyy palvella niin lapsen kuin omahoitajan intressejä, eli tehtävänannot ovat nuorten maailmasta ja heidän näkökulmastaan lähteviä, mutta oppaan asettamat kysymykset antavat omahoitajalle mahdollisuuden keskustelujen syventämiseen. Opasta käyttävien omahoitajien syntyperät ja lähtökohdat ovat hyvin erilaiset, kuten ovat myös lasten syntyperät. Tästä syystä oppaan tulee tarjota erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia, jotta myös huonommista taloudellisista ja henkisistä lähtökohdista tuleva voi löytää luovasta työmenetelmästä oman tapansa ilmaista itseään. Taiteellisten elämysten kautta hänelle avautuu laajempi näkemys häntä ympäröivästä maailmasta sekä sen tarjoamista mahdollisuuksista (Kurki 2000:64).

5.2 Sisältö

Valokuvausaihepiirit on jaettu kolmeen osaan valmiisiin kuviin, uusiin kuviin sekä valokuvaukseen yhteisenä tekemisenä. Näiden kolmen alueen alle on jaettu erilaisia tehtäviä, jotka etenevät oletetussa vaikeusjärjestyksessä. Osa tehtävistä vaatii sekä omahoitajalta että lapselta sitoutumista projektiin. Tehtävät perustuvat valokuvauksenteoriaan sekä sosiokulttuuriseen innostamiseen. (Halkola 2009:18; Kurki 2000.)

Esipuheen ja esittelyn tarkoituksena on herättää luottamusta minuun innostajana, mutta myös luoda uskoa itseän omahoitajien keskuudessa. Ensimmäisellä sivulla kerro-

taan mitä opas on ja mitä se ei ole. Vuorovaikutuksessa tehdyt valokuvausprojektit ja osallisuutta lisäävä työskentely tukevat omahoitajan ja nuoren välistä terapeutista suhdetta ja antaa voimauttavia kokemuksia, oppaan olematta voimauttavan valokuvauksen tai valokuvaterapian opas. Sisällysluettelon lisäksi alussa on oppaan käyttöohjeet, jotka ohjaavat omahoitajia etenemään lapsen tai nuoren tahdissa. Se rohkaisee heitä jatkamaan työtä heille sopivalla menetelmällä ja niin pitkälle kuin heidän suhteensa sallii.

Rennon, ystävällisen ja rohkaisevan aloituksen tarkoituksena on antaa omahoitajille tunnekokemus, että kokemattomuus tai epäonnistuminen ei estä työskentelyä vaan tuo lasten kanssa työskennellessä inhimillisyyden piirteitä. Hoitotyössä aikuinen ei välttämättä osaa käyttää kameraa, joten työskentely ei voi aina olla aikuisjohtoista. Nämä tilanteet antavat mahdollisuuden tasa-arvoisuuteen ja yhdessä ihmettelemiseen tai lapsen mahdollisuuteen opastaa aikuista. Yhdessä voidaan iloita ratkaisujen löytymisestä tai pahoitella sen puutetta. Lapsen opastaessa aikuista vahvistuu lapsen itsetunto ja luottamus omiin taitoihinsa. Tilanne antaa molemmille merkin inhimillisestä väkivallasta, jota aikuisestakin löytyy. (Harju 2009:231.)

Omahoitajaa kehoitetaan pyrkimään vuorovaikutukselliseen parityöskentelyyn, jossa tärkeää on tasa-arvoinen ihmettely ja lapsen mahdollisuus opastaa aikuista. Myös kuvien katselussa korostetaan vuorovaikutuksellisuuden mahdollisuutta, ja muistutetaan antaa lapselle mahdollisuus kommentoida valmiita kuvia. Kuvaus tehtävissä omahoitaja ja lapsi yhdessä suunnittelevat mitä kuvataan, miten siitä saisi mielenkiintoisemman tai voisiko kuvaan tuoda erilaisia elementtejä erilaisilla tekniikoilla tai kuvakulmilla. Omahoitajaa kehoitetaan myös antamaan lapselle tilaa tulkita kuvia niin kuin hän ne ymmärtää, sillä hän ei ole vielä omaksunut aikuisen tyyliä kuvata elämää. Lapsilla on spontaanimpi ja sensuroimattomampi tapa ottaa kuvia ja kuvakohteiden valinnassa se voi olla lapsen vahvuus. Parityöskentelyssä tarkoituksena on kuitenkin yhdessä tehdyt päätökset lisäten lapsen vuorovaikutustaitoja ja tukea hänen itseilmaisuaan. (Harju 2009: 231–234; Setälä 2010 :68.)

5.2.1 Valmiit kuvat

Valmiit kuvat toimivat usein keskustelun aloittajana valokuvatyöskentelylle ja apuna voi käyttää lapsen tai nuoren omaa perhealbumia. Osalla lastensuojelulapsista ei ole lapsuudenkuvia, joten oppaassa tarjotaan erilaisia vaihtoehtoja valmiiden kuvien tarkaste-

lulle. Niitä voivat olla myös media-, historialliset ja symboliset kuvat. Tavoitteena on päästä työskentelyn alkuun ja saada lapsi puhumaan valokuvista ja niiden tuomista ajatuksista ja tunteista. Aikuisen ei tule analysoida tai tulkita kuvaa lapselle, vaan kysymyksillä aloittaa keskustelu ja tuoda uusia näkökulmia lapsen kokemuksiin. Valmiin kuvan tuominen spontaanisti kertoo lapsen luottamuksesta aikuiseen. Omahoitajan tulee huomioida kuva ja jos niitä on useampi, voi hän pyytää lasta asettamaan ne mieleiseen järjestykseen. (Pehunen 2009: 79.) Tehtävä korostaa lapsilähtöisyyttä ja lapsen tulkintaa kuvasta. Omahoitajan tulee kuitenkin osallistua parityöskentelyyn tuomalla oma valmiskuva ja sanomalla omasta kuvasta jotain. Näin lapsi saa kokemuksen, että omista muistoista ja tunteista voi puhua. (Pynnönen 2012.)

Valokuvauksen käytössä merkittävää on valokuvan suhde todellisuuteen, valokuvan suhde muistoihin ja valokuvan suhde omaelämäkerrallisiin merkityksiin (Halkola 2009: 55). Oppaan valokuvatyöskentelyssä näitä kolmea suhdetta voi lähestyä kaikkien valmiiden kuvien yhteydessä. Valokuvan käyttö tuo keskusteluun kolmannen objektin, ja voidaan keskustella muistoista, mielikuvista, tunteista ja aistimuksista saaden aikaan konkreettisen, käsikosketeltavan tavan palata kuvaan. Siihen liittyvät muistot ja tunteet saattavat muuttua, mutta kuva pysyy aina samana ja siihen voidaan aina palata. Valokuva tuo erilaisia keinoja vuorovaikutuksen kehittämiseen. (Hentinen 2009: 39.)

Ensimmäisenä valmiina kuvana ovat perhekuvat. Jos lapsella on perhealbumi, toimii se hyvänä avauksena keskustelulle, sillä päästään helposti puhumaan lapselle merkityksellisistä henkilöistä. Niiden avulla voidaan muistella perheen ja suvun tarinaa sekä ne konkretisoivat valokuvan metaforaa muistina ja muistoina. (Salo 2009: 31.) Perhekuva voi helposti kysyä kysymyksiä ja kartoittaa lapsen suhdetta muihin, itseensä ja kuvaustilanteeseen. Henkilökohtaisten merkitysten yhteys mahdollisesti torjuttuihin tai tiedostettuihin mielikuviin ja ruumiillisiin tuntemuksiin ovat olennaisia (Pehunen 2009: 76). Oppaan esimerkkikysymykset perhekuvista perustuvat Judy Weiserin (ks. Mannermaa 2000: 72) laatimiin kysymyksiin, jotka ovat olennaisia, mutta tärkeää on kuunnella lapsen ääntä, ilmeitä, äänensävyjä ja sanatonta viestintää edetäkseen oikealla tahdilla (Mannermaa 2000:72).

Perhekuvat kertovat kuuluvuudesta ja pysyvyydestä, sekä ne todistavat yksilön kuuluvan siihen perheeseen ja sukuun, joka on hänen luonnollinen tukiverkostonsa. Yleinen periaate onkin, että perhe- ja muussa yhteisössä valikoidaan kuvaamisen arvoiset tilanteet ja esille päätyvät valokuvat, jolla yhteisössä säännöllistetään hyväksyntää ja rak-

kautta. Kaikkea valokuvaamista, mutta erityisesti perhevalokuvaamista määrittää siis oletus: se, mikä on arvokasta, kuvataan; mutta se, mitä ei kuvata, ei ole arvokasta. Perheet rakentavat fiktiivistä tarinaansa albumeissaan ja valitut kuvat usein näyttävät sitä, miltä perheen tulisi näyttää. Ulkopuolelle jätetään kuvat, jotka rikkovat heidän käsityksen itsestään. Vaikka perhe muuten on onneton, valokuvassa he voivat näyttää onnelliselta. Kuvissa tapahtuva sijoittelu viestittää myös valta- ja riippuvuusuhteista sekä tuovat esille perheen arvoja, vuorovaikutusmalleja, tunnesuhteiden laatua ja torjuttuja tunteita. Näiden kuvien tarkastelu mahdollistaa vääristyneiden muistojen korjaamisen tai omahoitaja voi tuoda uuden näkökulman lapsen elämäntarinaansa. (Savolainen 2009 :213; Pehunen 2009: 77-79 ; Halkola 2009: 78.).

Jos perhekuvia ei ole, voi omahoitaja käynnistää keskustelun muiden valmiiden kuvien avulla. Toisena valmiina kuvana on mieleinen tai tärkeä kuva, joka voi olla helpommin lähestyttävä kuin perhekuva. Mahdollisuus oman mielipiteen esille tuomiseen osoittaa lapselle hänen tärkeyttänsä ja nähdynsi tulemistä. Tärkeä kuva voi olla myös perhekuva, joten kuvasta voi kysyä samoja kysymyksiä kuin kohdassa yksi. Tärkeä kuva voi olla lapsen harrastuksesta tai symbolinen kuva, joka tuo hänelle mielikuvia. Valokuvauksen kieli on vahvasti kehollista, ja ne voivat herättää ruumiin muistia kuten kipuja, tuoksua, ääniä ja rytmejä. Nämä voivat olla tietoisuuden ulottumattomissa olevia fyysisiä kokemuksia tai aistimuksia, ja siten mahdotonta kuvailla sanoin. Kuvien herättämät mielikuvat ja valokuvaamisen kehollisen toiminnan kautta päästään muistojen ja aistimusten äärelle. (Hentinen 2009:42.)

Kolmantena aiheena ovat symboliset kuvat, joita omahoitaja voi kerätä esimerkiksi lehdistä ja Internetistä. Symbolisia kuvia voidaan kutsua myös metaforisina tai assosiativisina kuvina, jotka yhdistävät erilaisia asioita toisiinsa. Assosiaatio kuvaa sitä tapahtumaa, jossa mielleyhtymä kytkeytyy toiseen. Symbolit avaavat tietä assosiaatiolle ja tukevat näiden ketjujen syntyä, eli ne viittaavat johonkin, jolle ne ovat merkki tai vertauskuva. Symbolit ovat yleensä sosiaalisesti ja kulttuurisesti määriteltyjä, mutta lisäksi ihmisillä on henkilökohtaisia symboleja, jotka viittaavat erialaisiin merkityksiin. Symbolisia aineksia voi löytää perhe-, mainos- tai maisemakuvista. Näiden itselle tärkeiden kuvien katselu nivoutuu elämän tarinalliseen ymmärtämiseen ja kuvien avulla voi ilmaista itselle merkityksellistä, mitä sanoilla ei voi tavoittaa. Symboliikkakykyyn vaikuttavat kuitenkin lapsuuden varhaisessa vuorovaikutuksessa mahdollistuneet kosketukset aistimuksiin ja tunteisiin. Mikäli lapsi ei saa riittävästi vastavuoroista tukea tunteittensa ilmaisuun ja sanalliseen pukemiseen, voivat symbolisaatio ja reflektiokyky

jäää puutteelliseksi häiriten minuuden tasapainoista kehitystä. Aistimuksellisuus sisältää kuulo-, kosketus-, liike-, rytmi-, tila-, haju-, tunto-, ja katseaistimuksia. Näistä lähtevät kehittymään ja voimistumaan tunteet, mielikuvat, sanat, ajatukset, käsitteet ja abstraktiot. (Halkola 2009: 175–184.) Omaha-ohjaaja voi tarvittaessa opettaa lapselle symboleja ja mikä niiden sosiaalinen tai kulttuurinen merkitys on. Näiden kuvien kautta voidaan hyvin päästä keskustelemaan lapsen tunteista sekä hänelle mahdollisesti syntyvistä mielikuvista. Symbolisia kuvia voi jatkaa uusissa kuvissa ottamalla niitä itse.

Neljäntenä aiheena ovat mediakuvat, joiden avulla voidaan opetella kuvien lukemista tai tunnistaa ja nimetä tunteita. Digitaalikuvauksen aikana ihmiset ovat oppineet olemaan kriittisiä valokuvan totuusarvoa kohtaan, sillä kuva voi peittää tai vääristää todellisuutta. Keskustelussa lapsen kanssa voi kyseenalaistaa muun muassa julkisuuden henkilöiden sekä mainosten täydellisiltä näyttävien mallien todellinen ulkonäkö. Vaikka lapsi tulee sosiaalista aikuisten kulttuuriin, jotta hän kykenee tulkitsemaan aikuisten tuottamaa kuvamaailmaa, tulee hänen rooliaan kulttuuritoiminnassa korostaa tämän lukutaidon lisäämiseksi. Lasten taide- ja kulttuurikasvatus ja sen kehittäminen nykypäiväisemmäksi onkin otettu esiin Opetusministeriön Visuaalisten alojen taidepoliittisessa ohjelmassa (2009), jossa todetaan nykylasten kulttuurisen todellisuuden olevan hyvin erilainen kuin edellisten sukupolvien kasvuympäristö. Lastenkulttuuripoliittisessa ohjelmassa valokuvien lukutaidon ja valokuvapedagogiikan käytön tärkeyttä korostetaan jokapäiväisessä elämässä ja maailmankuvan hahmottumisessa. Tutkija Päivi Setälän mukaan lastenkulttuurista puhuttaessa lasta ei kuitenkaan koeta valokuvaajana tai tekijänä, ja aikuisten ennakkoluulot ja käsitykset valokuvien lukemisesta hallitsevat työtä, eivätkä anna tilaa lapsen omien näkemysten ilmaisemiselle. (Setälä 2010: 66–69; Halkola 2009: 55.) Oppaan tehtävänannossa korostetaan tämän tilan antamiselle ja jokaisen vapaalle tulkinnalle kuvasta.

Historialliset ja omaelämäkerralliset kuvat ovat toisiinsa verrannolliset. Lapsen voi olla helpompaa lähestyä menneisyyttä ja sen tapahtumia vieraiden kuvien muodossa. Historiallisten kuvien yhteydessä olevat kysymykset voi kysyä myös lapsen omaelämäkerrallisia kuvia katsoessa. Menneiden tapahtumien ikuistaminen, oikeaan aikajärjestykseen laittaminen ja niiden merkitys nykypäivään ovat niin omassa kuin yhteiskunnan historiassa merkityksellisiä. Lastensuojelulasten elämäntarina voi olla pirstaleina, silloin tulevaisuuskin usein näyttää kaoottiselta. Oman elämän hahmottaminen ja tapahtumien oikeaan järjestykseen laittaminen valokuvien avulla voi alkaa nykyhetkestä ja mennä menneeseen myöhemmin. Eteneminen tapahtuu lapsen tahdissa ja hänet tulee

palauttaa nykyhetkeen sen jälkeen kun on ollut puhetta menneisyydestä. Omanelämäkerrallisten työtapojen tarinanteossa tavoitellaan yksittäisiä muistoja tai jonkinlaista kokonaisuutta, jotta voidaan muodostaa eri elämänvaiheiden jatkumoa. Tärkein tavoite on kuulluksi tuleminen, ja että muistoihin voi kosketella. (Bardy - Känkänen 2005: 109.)

Judy Weiserin(ks. Halkola 2009: 55) mukaan omaelämäkerralliset kuvat ovat kiinnostavin ja tärkein valokuvatyöskentelyn lähde. Perhekuvat tai jopa facebook kuvat ovat merkityksellisiä ihmisen elämäntilanteen ymmärtämisessä, sillä ne ovat kuin visuaalista päiväkirjaa elämästä. Valokuvat laittavat pohtimaan ja jäsentämään omaa ja yhteistä todellisuutta, ja omaelämäkerralliset valokuvat toimivat erityisen hyvin erotyöskentelyssä, kun lapsi sijoituksen lopussa muuttaa laitoksesta pois. Opas ehdottaa omahoitajalle näiden yhteisten kuvien käyttöä ja kertomaan yhteisen tarinan luoden heidän välilleen vuorovaikutuksellisen tilan, joka antaa lapselle tapoja kertomiseen. Valokuvan visuaalinen sisältö yhdessä koetun palautteen ja hyväksynnän kanssa tuottavat tunnepitoisia merkityksiä. Omahoitajan oma historia vaikuttaa siihen miten hän ymmärtää lapsen tilanteeseen eläytymisen, dialogisuuden ja ammatillisuuden keskinäiset rajat. Tämä tehtävä voi olla jo hyvin intiimi ja tunnepitoinen, mutta antaa omahoitajalle mahdollisuuden tutkia vaikeasti hahmotettavaa ammatillista osaamistaan. (Halkola 2009:55; Bardy – Känkänen 2005: 108–109; Savolainen 2009: 227)

5.2.2 Uudet kuvat

Uusien kuvien aiheiksi on pyritty keksimään positiiviset ja voimauttavat aiheet, sillä omien pelkojen ja ongelmien ilmaiseminen voi olla haastavaa. Omahoitaja voi kuitenkin ottaa puheeksi kuvan kääntöpuolen keskusteluissa, mutta oppaan tarkoituksena on vuorovaikutuksellisessa työskentelyssä löytää lapsen voimavaroja. On tärkeää, että lapsella on mahdollisuus kommentoida valmiita kuvia, jotta hänelle tulee kokemus, että hänen mielipiteellään on merkitystä. Aikuinen voi ilmaista mistä kuvasta pitää, mutta hänen ei tule määritellä mitkä ovat hyviä tai huonoja. On myös hyvä kertoa lapselle, että toinen voi pitää toista kuvaa parempana, mutta se ei tee lapsen valinnoista väärä. Kukaan toinen ei voi sanoa, mikä kuva on merkityksellinen, sillä jokaiselle katsovalle kehittyy oma suhde kuvaan. Aikuisen tehtävänä on pitää huoli siitä, että lapsesta on kuvia ja lastensuojelussa tämä on erityisen tärkeää, sillä osassa kodeista valokuvia ei ole otettu lainkaan, tai vähäisiäkin on voitu käyttää lapsen alistamiseen. Uusien kuvien ottaminen on hyvä keino omahoitajalle tarjota korvaavia kokemuksia. Menneisyyttä ei

voi kuvata nyt, mutta sitä voi rakentaa mielikuvien keinoin ja nykypäivää voi kuvata tulevaisuutta varten. (Harju 2009: 232–237.)

Oppaassa tehtävät on jaettu yhdeksän otsikon alle, joiden päätavoitteina ovat tunteiden nimeäminen, lapsen nähdäksi ja kuulluksi tuleminen, puheen aikaansaaminen, luovuus ja arjen dokumentointi. Omahoitajan ja lapsen parityöskentely kuvauskohteiden valitsemiseksi sekä paremman kuvan saavuttamiseksi korostaa vuorovaikutuksellisuutta, ja lapsen aktiivinen rooli työskentelyssä lisää hänen osallisuuden tunnettaan. Työparina otetut kuvat voivat tuottaa erilaisia tunteita ja ajatuksia, ja mahdollistaa erilaisten ihmisten syvällisen kohtaamisen ja toisiltaan oppimisen. (Hentinen 2009: 39)

Kahdessa ensimmäisessä tehtävässä kuvataan adjektiiveja, joiden avulla voidaan lähestyä tunteiden käsittelyä. Tunteiden nimeäminen ja peilaaminen on osa omahoitajamenetelmää ja lastensuojelulapsien voi olla vaikea tunnistaa tai hallita omia tunteitaan (Tervonen-Arnkil 2000: 18 – 19). Vedetään hatusta –tehtävä antaa aiheeseen visuaalisemman ja hauskemman lähestymisen, sillä arkisten tavaroiden kuvaaminen tietyn adjektiivin mukaan vaatii kekseliäisyyttä ja heittäytymistä. Adjektiivit ja tunteet – tehtävässä lapselta vaaditaan jo tunteiden tunnistamista ja kykyä keskustella omista tuntemuksistaan. Myös tehtävissä Valo ja varjo sekä Symboliikka lähestytään tunteita valokuvauksen keinoin. Valoa ja varjoja hyväksi käyttäen luodaan kuvaan erilaisia tunnelmia. Symbolisten kuvien ottaminen perustuu samaan kuin valmiissa kuvissa oleva tehtävä.

Kolme toivetta ja Päivän uutinen – tehtävät antavat lapselle mahdollisuuden olla oman elämänsä päähenkilönä. Lapsi saa mahdollisuuden kertoa oman elämän kohokohdista tai hänen arkensa nostetaan kuvaamisen arvoisiksi tapahtumiksi. Lapsen päivän tapahtumista voidaan aloittaa valokuvapäiväkirja, jota voidaan käyttää omaelämäkerrallisen työskentelyn apuvälineenä. Lapsen elämän dokumentointia korostetaan, jotta hän voi hyväksyä erilaiset elämänvaiheet osaksi elämää, sillä hymyilevien kuvien rinnalla surullisissakin kuvissa voi olla lasta lohduttavia ja eri elämänvaiheisiin liittyviä elementtejä. Lapsi voi saada näistä kuvista vahvistusta tunteelle, että vaikeistakin ajoista voi selvitä ja toipua. Lapsen toiveiden ja haaveiden kuvaaminen antaa lapselle luvan unelmoida tulevasta sekä tartuntapintaa tulevaisuudelle, sillä ilman unelmia elämä ei ole mielekäästä. Kuvia omista unelmista voi käyttää myös tehtävässä Ennen ja nyt, jossa voi tutkiskella menneiden unelmien toteutumista tai muuttumista sekä asettaa uusia unelmia. (Vario 2012:40; Bardy – Känkänen 2005:87.)

Työskentelyn vuorovaikutuksellisuus korostuu erityisesti tehtävissä Kaksi kuvaa jäljellä sekä Valo ja varjo, joissa toisen mielipide ja osallistuminen kuvaamiseen ovat keskeisinä tekijöinä. Ensimmäisessä tehtävässä kuvausmahdollisuuksia annetaan vain kaksi. Ensimmäinen kuvakohde tulee miettiä tarkoin yhdessä, ja toisen kuvan onnistumisen edellytys on toisen kuunteleminen, ohjeiden vastaanottaminen sekä yhdessä tehtyjen päätösten toteuttaminen. Jälkimmäisessä tehtävässä varjojen sommittelussa ja kamerankäytössä tarvitaan yhteistyötä, jotta saavutetaan teknisesti ja visuaalisesti parempi kuva.

Oppaan haastavimpia ovat Minä kuvassa (omakuva) sekä Kuva minussa (ja ympäristöni) tehtävät. Omahoitajatyön kannalta ne ovat kuitenkin merkittävimpiä, jos opasta haluaa käyttää esimerkiksi lapsen minäkuvan eheytyksen prosessiin. Omakuvan tarkastelu on terapeutin ja usein vaikea kokemus. Opas antaa omahoitajalle vapauden päätökseen miten he lähestyvät aihetta. Minä kuvassa – tehtävän kysymykset perustuvat Judy Weiserin (ks. Pehunen 2009: 79) kysymyksiin ja näiden avulla lapsi oppii ymmärtämään, että jokaisessa ihmisessä on kauneutta ja rumuutta. Hän voi löytää kuvistaan mistä pitää, ja mistä ei ja oppia hyväksymään sen. (Pehunen 2009: 79; Harju 2009: 234.) Omakuvassa kuvattavana oleva voi määritellä mitä kuvassa näkyy, jos kameran edessä oleminen tuntuu epämiellyttävältä. Vaihtoehtoisesti itsestään voi näyttää vain osan tai kuvat oman varjonsa.

Oman elämän dokumentointi auttaa lasta hyväksymään erilaiset elämänvaiheet osaksi elämää sekä oman olemuksen hahmottaminen, oman paikan löytäminen perheen historiassa ja sosiaalisessa yhteisössä ovat tärkeitä tekijöitä minäkuvan hahmottamisessa. Toiminnan aikana koettu riippumaton hyväksyntä auttaa nuorta käsittelemään heikkouksiaan ja hyväksymään itsensä totuudenmukaisena kokonaisuutena: hyvine ja huonoine ominaisuuksineen. (Helminen 2005:90.) Omakuvan ja oman ympäristön kuvaaminen auttaa lasta hahmottamaan tätä kokonaisuutta ja omaa paikkaansa, ja omahoitajan sanoittamana lapsen mahdolliset virheelliset kuvitelmat voidaan korjata.

Kuva minussa -tehtävässä keskitytään lapsen ympäristöön ja sen merkitykseen hänen elämässään, sillä ympäristön suhde lapseen on keskeinen. Missä nuori näkee itsensä ja miten muut hänet näkevät. Kuvat voivat olla läheltä lapsen arkipäivää, eli laitoksesta, koulumatkalta ja asuinalueeltaan. Yhdessä voidaan pohtia lapsen näkemystä yhteiskunnasta ja voimakkaatkin tuntemukset voidaan kuvata. Lapsi saattaa nähdä oman

asemansa huonoksi ja mahdollisuutensa pieniksi, joten lapsen näkemystä ympäristöstä ja mahdollisuuksista voi kuvausten aikana laajentaa, tekemällä esimerkiksi kuvausretkiä. Tarkoitus on antaa tilaa nuoren omalle ajattelulle ja näkökulmille. Valokuvaus aiheet pohjautuvat sosiokulttuurisen innostamisen teoriaan, joka perustuu käsitykseen ihmisestä ja yhteiskunnasta, ja syventyy näiden kahden suhteen pohdintaan. Ihminen on yhtä aikaa sekä persoonallinen että sosiaalinen, ja hänellä on tarve elää yhteisössä. Tämän näkemyksen mukaan ihmisen kasvun tavoite on kehittyä sosiaalista oikeudenmukaisuutta kohti, jossa ihmiskäsityksen pääperiaatteina ovat luovuus, vapaus ja kommunikaatio. (Kurki 2000: 28–29.)

Sosiokulttuurisessa innostamisessa keskeistä on persoonan toimijanrooli, ja toiminta integroi hänen inhimillisen olemassaolonsa, tavoitteet, ajattelun ja tahdon. Hänet ymmärretään tilanteeseen, jossa kuitenkin historialliset, paikalliset ja ajalliset olosuhteet voivat alistaa häntä. Ihmisellä on kuitenkin kyky kehittyä ja herätä tietoisuuteen, jossa hän pyrkii etsimään omaa horisonttiaan elämässä, ”olla joka päivä enemmän kuin tänään”. Pyrkimys persoonalliseen kutsumukseen yhdistää kaikki ihmisen toiminnat integroituneeksi kokonaisuudeksi. (Kurki 2000: 29.) Oppaassa tehtävät Ennen ja nyt sekä Valokuvauspäiväkirja pohjautuvat tälle teorialle. Niiden tarkoituksena on herättää lapsi tietoisuuteen omasta tilanteesta ja dialogissa auttaa heitä pyrkimään parantamaan oloaan tai tilannettaan. Omahoitaja voi auttaa heitä tulkitsemaan ongelmiaan kriittisen reflektion avulla syvällisemmin, aktiivisesti ja dialogissa mahdollistaen heille avoimuuden tilanteen uudelle arvioinnille. Tämä perustuu Paolo Freire:n vapautuksen pedagogiikkaan, jossa ihmiset täytyy opettaa kriittiseksi. (Kurki 2000:38.)

Myös Juha Siitosen (1999: 120) voimaantumisteoria tukee tätä käsitystä, jossa ihminen asettaa itselleen tulevaisuuden unelmia. Jotta suuriin päämääriin päästäisiin, täytyy ihmisen saavuttaa lukuisia välipäämääriä. Kun ihminen itse asettaa tavoitteensa, toimii pyrkimys välipäämääriin energianlähteenä ja kun hän ne saavuttaa, saa hän uusia voimavaroja. Siitosen mukaan päämäärillä ja voimaantumisella on keskinäinen suhde. (Siitonen 1999: 120.) Rinnakkain asettelu tehtävässä Ennen ja nyt auttaa omahoitajatyöskentelyn etenemisessä. Kun palataan alussa otettuihin kuviin ja niitä verrataan nykyisiin, rohkaisee se jatkamaan sekä saa itsetunnon kohoamaan (Salo 2009:27). Opas antaa erilaisia ehdotuksia työn etenemisestä elämäkerrallisuuden tavoitteissa tulevaisuuteen, ja lasta tai nuorta voidaan auttaa luomaan vaihtoehtoisia tulevaisuuden tarinoita, joiden varaan hän voi mentaalisesti rakentaa tulevaisuuttaan (Bardy – Känkänen 2005: 109).

5.2.3 Valokuvaus yhteisenä tekemisenä

Viimeinen osio tarjoaa erilaisia vaihtoehtoja, kuinka valokuvauksesta voi saada yhteistä tekemistä kuvien katsomisen ja ottamisen lisäksi, sillä usein lapsi tarvitsee muutakin kuin aikuisen suullisen huomion kuvistaan. Oma valokuvanäyttely tai paperiversio kuvasta ovat arvon antamista lapselle. Kaikki lapsesta otetut ja hänen ottamat kuvat tulisi antaa vähintään cd-levyllä. Myöhemmin ne voivat olla tärkeitä hänen rakentaessaan kuvaa itsestään ja omasta elämästään. (Harju 2009: 237.) Oppaassa erilaisia vaihtoehtoja on rajoitetusti, mutta markkinoilla on lukemattomia vaihtoehtoja täyttämään lapsen toiveet. Kuvat tulisi vähintään laittaa muistitikulle, mutta kehystetty kuva tuo lapselle kokemuksen arvostuksesta.

Kun kamerasta on tullut helposti lähestyttävä, on lapsi usein kiinnostunut oppimaan lisää. Tällöin hän myös herkistyy kuuntelemaan aikuista ja ottamaan vastaan opastusta. Lastensuojelussa lasten on usein vaikea ottaa vastaan aikuisten ohjeita, sillä he ovat saattaneet päättää asioistaan kotona. Valokuvaus voi auttaa lasta ottamaan ohjeita aikuiselta. Kun aikuisen ohjeet auttavat lasta ottamaan parempia kuvia, on kuuntelemisen tärkeys välitön. (Harju 2009: 231.) Lapsen kiinnostuessa valokuvauksen tekniestä puolesta, on oppaassa tarjolla valokuvauksenperusteet, jotka on hyvä ymmärtää vaikka käytössä ei olisikaan järjestelmä kameraa. Teknisen taidon oppiminen voi olla liikkeelle paneva voima, joten jos lapsi innostuu ymmärtämään enemmän valokuvauksen tekniikkaa, voidaan hänelle esimerkiksi hakea työharjoittelupaikkaa valokuvausstudiosta.

Kameran käytön ihmetteleminen, kuvien ottaminen ja niistä keskusteleminen luovat mahdollisuuksia vuorovaikutukseen aikuisen ja lapsen välillä. Valokuvien parissa vietetty aika antaa aikuiselle mahdollisuuden viestittää hyväksyntää. Kuvien ottaminen osoittaa tilanteen arvokkuutta ja lastensuojelussa tehty kuvaus antaa arvoa lapselle, koska hänen kasvun eri vaiheet halutaan tallentaa muistoiksi. (Harju 2009: 231–232.) Valokuvaus yhteisenä tekemisenä vaatii molempien sitoutumista projektiin. Omahoitajalta vaaditaan lisäksi kekseliäisyyttä ja motivaatiota tutustuttaa lapsi valokuvaan taiteenlajina.

Omahoitajilla ei saata olla kokemusta valokuvanäyttelyistä tai taiteen analysoinnista. Tarkoituksena on tuoda taide lähemmäksi niitäkin, joilla ei ole aikaisempaa kokemusta. Valokuvien tulkitsemista ei vaadita, vain oman mieltymyksen kertomista ja uusista ku-

vista nauttimista. Jos näyttelyn kuvista ei pidä, opettaa se lasta ilmaisemaan pettymyksen tai ihmettelyn tuottamia tunteita. Näyttelyiden aiheet voivat olla provosoivia ja niistä keskusteleminen voi edesauttaa lapsen käsityksen ympäröivästä yhteiskunnasta kasvavan tai vääristyneitä kuvia voidaan korjata.

Taide on aina julkista esille pantua ja yleisölle tarkoitettua. Yksityiset kuvat ovat tarkoitettu omahoitajan kanssa tehtyyn työhön, joten lapselta täytyy kysyä haluaako hän omia kuviaan näyttelyyn. Valokuvanäyttelyn järjestäminen antaa huomiota hakevalle lapselle mahdollisuuden olla tapahtumien keskipisteenä. Valokuvaaminen antaa heille mahdollisuuden vuorovaikutukseen muiden kanssa sekä tasa-arvoiseen toisen ja itsensä alistamattomaan katsomiseen. Aikuisille tämä antaa mahdollisuuden kurkistaa lasten maailmaan. (Harju 2009: 233–234; Salo 2009: 33). Valokuvanäyttelyyn voi kutsua osaston muut lapset, henkilökunnan, ystäviä ja perheen. Siellä voi tarjota pientä syötävää ja juotavaa antaen tilaisuudelle sen ansaitseman arvostuksen.

5.3 Toteutus

Oppaan toteutus tehtiin yhteistyössä Helsingin kaupungin lastensuojelun sijaishuollon toiminnanohjaajan kanssa. Hän vastasi oppaaseen liittyvistä luvista, ja materiaaleista ja valokuvausryhmästä aiheutuneet kulut maksettiin Helsingin kaupungin myöntämästä budjetista. Oppaassa käytetyt kuvat ovat opinnäytetyöntekijän ottamia, joten tekijänoikeudet ovat hallussamme. Työllä ei myöskään näin ollen ole käyttörajoituksia.

Vaikka oppaan sisältö on tärkein, on ulkoasulla suuri merkitys visuaalista mielenkiintoa herättäessä ja työtä tehdessä. Värivalinnat tai kansilehti voivat olla kriittisiä tekijöitä oppaan käyttäjän innostamiselle tai lukukokemukselle. Oppaan ulkoasu muuttui useita kertoja suunnittelu ja toteutusvaiheiden välissä. Sivujen taustaväri muuttui mustasta valkoiseksi, niin myös muu värimaailma. Valkoiseen taustaväriin päädyttiin sen raikauden vuoksi. Valkoisella pohjalla kuvat ja teksti pääsevät selvemmin esille. Myös oppaan tarkoitusta kerrattaessa palasimme aina yksinkertaisempaan vaihtoehtoon.

Alustavasti kannessa oli tarkoitus olla puunoksat, jonka lehtinä olisi valokuvia. Tutustussa muuhun tarjolla olevaan materiaaliin, päädyttiin hillitympään ulkoasuun, jossa käytössä on vain valokuvat. Kansikuvan tuli sisältää oppaan nimi ”Minä kuvassa – kuva minussa”, ja usean vaihtoehdon joukosta päädyttiin kuvaan jalkakäytävään maalatusta

aikuisesta ja lapsesta käsi kädessä. Siinä yhdistyvät sekä lastensuojelun periaate että idea lapsesta kuvassa ja hänen ympäristöstään. Oppaan nimi kuvaa lasta kuvassa, ja kuinka hänen suhde ympäristöönsä sekä oma näkemyksensä itsestään ja ympäristöstään ovat osa häntä, eli ovat kuva hänessä. Oppaassa olevia valokuvia valitessa keskeistä oli niiden omaperäisyys, näyttäen erilaisia kuvausideoita ja kuvakulmia. Kuvat eivät saaneet kuitenkaan olla liian teknisiä tai taiteellisia, jotta oppaan tuleva käyttäjä ei koe korkeaa kynnystä aloittaa tai ei synny suorituspelkoa. Valokuviksi valittiin noin 40 valokuvaa, jotka näyttävät harrastelijavalokuvaajan ottamilta rohkaisten omahoitajia aloittamaan työskentelyyn.

Oppaan kieli on ystävällistä, ja sanasto sekä sananvalinnat sopivat sosiaalialan ammattilaisille, ei valokuvauksen harrastajille tai ammattivalokuvaajille. Oppaan luettavuuden edistämiseksi laadittiin sisällysluettelo ja käyttöohjeistus ensimmäisillä sivuilla. Ulkoasussa pyrittiin persoonallisiin, mutta neutraaleihin valintoihin. Selkeän sisällysluettelon ja alun lisäksi opas on jaettu aihealueisiin, joiden alle erilaiset tehtävät on jaettu numerojärjestyksessä. Kuvasaiheet ja avoimet kysymykset vaikeutuvat sivuilla pienemmästä numerosta suurempaan, joten parin työskentelyn syventyessä omahoitajat voivat tahtoessaan edetä loogisessa järjestyksessä. Tekstiä ei saanut olla liikaa, jotta lukija ei unohtaisi mitä aiheesta oli sanottu ennen kuin aloittaisi tehtävien valitsemisen. Aihealueissa olevien nostojen tarkoituksena on korostaa tärkeimpiä lauseita tai ajatuksia, ja ne toteutettiin tummentamalla kyseiset sanat. Jos omahoitaja selailee opasta lukematta ohjeita läpi, nousevat tärkeimmät kohdat ja ohjeet väistämättä tekstistä. Oppaan kooksi valittiin A5, sillä se on sopivan kokoinen mukana kuljetettavaksi. Fontti on Comic Sans MS, koska sen uskottiin olevan riittävän rento ja epävirallinen luoden tunnetta helposti lähestyttävästä aiheesta. Työelämänyhteistyökumppanin toiveena oli, että opas on painettavissa hänen omalla tulostimellaan. Tämä rajoitti osaltaan taiton mahdollisuuksia.

6 Oppaan arviointi

Työn tavoitteena oli innostaa omahoitajia käyttämään valokuvausta osana työtään sekä lisätä lasten osallisuutta vuorovaikutuksellisen työskentelyn tuloksena. Koska opas on ollut testauksessa vain yhdessä valokuvausryhmässä, eikä ole vielä lähtenyt suurempaan levikkiin, on vaikea tehdä luotettavaa arviointia. Oppaan onnistumista voidaan

jatkossa arvioida sen käyttäjämäärän sekä omahoitajilta saaman palautteen perusteella. Lasten osallisuuden lisääntymisen arviointia voivat tehdä tämän työn osalta vain omahoitajat prosessin jatkuessa pidemmän aikaa. Työelämästä noussut kehittämistarve ja siitä herännyt idea olivat luotettava pohja työlle, jonka tietoperustana oli laajasti tutkittu valokuvaterapia. Valokuvankäyttö yhdistettynä omahoitajien ammatilliseen osaamiseen tai vuorovaikutuksellisuus heidän työssään eivät olleet uusi ideoita, mutta opas lähestyi aihetta uudesta näkökulmasta. Sen tehtävät ovat monitasoisia ja yhdistävät valokuvauksen luovuutta ja terapeutista vaikutusta sosiaalialan työtapoihin sekä toimii sosiokulttuurisena innostajana.

Oppaan sisältö vastaa omia henkilökohtaisia tavoitteita, mutta tehtävien testaus ja käyttökokemukset voivat tuoda uusia ideoita ja kehittämisalueita jatkossa. Osa-alueista onnistunein on uusien kuvien ottamiseen ohjaavat tehtävät, sillä ne ovat innovatiivisimpia ja niissä yhdistyvät lapsen luovuuden tukeminen, nähdäksi tuleminen ja itsetutkiskelu sekä ne helpottavat omahoitajan työtä muun muassa tunteiden käsittelyssä. Mielestäni tehtävät onnistuvat olemaan valokuvauksesta kiinnostuneelle lapselle riittävän teknisiä, jotta he innostuvat työskentelystä. Oppaaseen valitut valokuvat ovat monipuolisia ja riittävän helppoja toteuttaa, joten omahoitajat saavat niistä ideoita ja rohkaisua valokuvatyöskentelyyn. Oppaan kieli on innostavaa, ja sen sisältö vaihtui useaan kertaan sen ollessa liian teoreettista sekä vaikeasti ymmärrettävää. Elävän näköinen teksti ja fontti toimivat mielestäni hyvin, ja kieli on muutosten jälkeen uskottavaa ja ymmärrettävää.

Heikointa oppaan toteutuksessa on sen ulkoasu. Vaikka olen tyytyväinen valokuviin ja tekstiin, olisin toivonut koko sivun kuvien yltävän reunoille asti ilman valkoista reunaa. Myös sivujen tekstien ja kuvien paikkoja olisin toivonut ehtiväni suunnitella tarkemmin. Nämä visuaaliset viimeistelyt voidaan toteuttaa tulevaisuudessa, mutta tämän hetkinen versio ei ole lopullinen. Ulkoasu toteuttaa kuitenkin tavoitteet helposti lähestyttävästä oppaasta, jota lukiessa omahoitaja saa tunteen omasta kyvykkyydestä työskentelyyn. Ammattitaitajalle opasta ei siis tulla jatkossakaan viemään, sillä se voisi taas korottaa kynnystä aloitukselle. Koska yhteistyökumppani toivoi opasta, jonka hän itse voi tulostaa tarpeen mukaan omalta tietokoneeltaan, joten tämän hetkinen versio oppaasta vastaa hänen toiveitaan.

Oppaan aikataulut oli suunniteltu viikoittain ja aikaa oli varattu viivästyksille. Ensimmäisen version kirjoitin käsin kesäkuussa 2012 ja valmis versio lokakuussa samana

vuonna oli seitsemäs versio. Oppaan kehittämiseen luettu teoria ja muu materiaali toivat uusia ideoita, sekä ulkoasu muutti muotoaan useaan otteeseen. Oppaan toiseksi viimeinen versio lähetettiin omahoitajille arvioitavaksi. Opas tarvitsee useita arviointi kierroksia käytännössä ja palautetta lastensuojelun työkentältä ennen kuin se on valmis. Se, että oppaasta ei ole painettu satoja kopioita antaa mahdollisuuden näiden muutosten tekoon jatkossa. Tämän vuoksi myös nettiversio oppaasta voisi olla mahdollinen.

Oma tausta valokuvaajana oli sekä vahvuus, että heikkous. Kuvaehdotusten keksiminen, aiheen monipuolinen tarkastelu ja ehkä rohkeakin lähestyminen aiheeseen olivat vahvuutena, ja kahden alan yhdistäminen toimi motivoivana haasteena. Samalla oma valokuvauksen ammattitaito ja sanasto hankaloittivat työskentelyä ja teksti tarvitsi palautetta ulkopuoliselta lukijalta. Tekstin sisältö oli kauan sivuilla editoimattomana ja haastavinta oli sen puhtaaksi kirjoittaminen. Oppaan tekstin tuli innostaa sosiaalialan ammattilaista aiheesta, joka voi olla hänelle tuntematon. Kieli ei saanut kuvata liikaa heidän työnkuvaansa, jotta se ei loukkaisi heidän ammattitaitoaan. Toisaalta valokuvauksesta ei saanut kirjoittaa teknisesti, jotta sen aloittaminen olisi helpompaa. Samalla tekstin tuli olla innostavaa. Tekstin muotoileminen kesti yhtä pitkän aikaa kuin oppaan tekeminen ja viimeisiä sananvalintoja tehtiin samana päivänä kuin se tulostettiin arvioitavaksi. Mielestäni kielellisesti opas on onnistunut ja antaa omahoitajille vapauden sen käyttöön oman harkinnan mukaan. Lisäksi tehtävänannot antavat omahoitajille vapautuksen vaikeimmista tehtävistä tai terapeuttisista suoriutumisesta ja rohkaisevat nauttimaan valokuvauksesta lapsen kanssa yhteisenä tekemisenä. Luotan heidän kykyynsä poimia tehtävät, joilla he voivat keskittyä omaan työhönsä.

Kuvaehdotusten ja sisällön testaus tapahtui ryhmässä ja sen aikana sosiokulttuurinen innostaminen työssä pääsi oikeuksiinsa. Ryhmässä korostui sosiaalinen toiminta, jossa yhteinen intressi ohjasi toimintaa kuitenkin unohtamatta yksilöitä. Työskentely oli vuorovaikutuksellista ja luovaa, sekä tilaa annettiin inspiraatiolle. (Kurki 2000: 130.)

6.1 Testaus ja käyttäjäkokemukset

Oppaan toimivuuden ja onnistumisen arvioinniksi järjestettiin valokuvausryhmä syyskuussa 2012 Helsingin kaupungin lastensuojelun sijaishuollon piirissä oleville 12–17-vuotiaille lapsille ja heidän omahoitajilleen. Ryhmän tarkoituksena oli saada suoraa palautetta oppaan ulkoasusta, kielestä, luettavuudesta, sisällöstä sekä käyttäjäkoke-

muksista. Lisäksi tarkoituksena oli auttaa ryhmän omahoitajia ottamaan opas käyttöön työssään. Ryhmä koostui kuudesta työparista, joiden keski-ikä oli 13. Ryhmä kokoontui kerran viikossa neljän viikon ajan kahdeksi tunniksi kerrallaan, ja oppaan aiheita käytiin vaihtelevassa järjestyksessä ryhmän sisältä lähtevien toiveiden ja mieltymysten mukaisesti. Ohjauksessa toteutettiin sosiokulttuurisen innostamisen periaatetta ja etenimme työskentelyssä antaen tilaa mielikuvitukselle, luomiselle, vapautukselle ja improvisaatiolle (Kurki 2000: 31–32).

Jokaisen ryhmätapaamisen alussa kysyttiin edellisestä kerrasta jääneet tunnelmat ja ajatukset, ja toivoisiko joku tarkempaa asian käsittelyä tai jatkoa tehtävälle. Näiden jatkuvien palautteiden avulla ryhmästä tulleet toiveet voitiin toteuttaa ja seuraavan kerran ohjelma suunnitella sen mukaisesti. Kuvien katsominen koettiin yhtä mieleiseksi kuin uusien kuvien ottaminen. Ryhmäläiset toivoivat tarjolla olevista mahdollisuuksista järjestelmäkameralla kuvaamista, studiovalojen käyttöä sekä omaa valokuvanäyttelyä. Kaikki toiveet toteutettiin, sekä ryhmän parit vierailivat valokuvanäyttelyssä. Ryhmän aikana testattiin kaikkia oppaan osa-alueita, mutta kaikkia tehtäviä ei ollut mahdollisuus tai tarkoitus tehdä. Loput tehtävistä jäivät parien tehtäväksi osastolla ryhmän päätyttyä. Valmiista kuvista katsottiin mediakuvia ja historiallisia kuvia, sekä jokainen toi tärkeän tai mieleisen kuvan. Uusia kuvia otettiin runsaasti ja toteutettiin tehtävät ”Vedetään hatusta”, jolloin kuvattiin adjektiiveja sekä erilaisia esineitä, joista otettiin sekä kaunis, että vähemmän kaunis kuva. Osassa tehtävissä toteutettiin ”Kaksi kuvaa jäljellä” – tehtävän periaate, sillä parien vuorovaikutuksessa tehtyä työskentelyä harjoitettiin. Lisäksi otettiin omakuvia sekä ympäristökuvia. Osa kuvista otettiin ryhmän aikana, mutta myös ryhmien välisenä aikana, jolloin valokuvaus saatiin siirrettyä välittömästi parin arkeen osastolla. Lasten, kuten omahoitajien ottamiin ja tuomiin kuviin keskityttiin vuorollaan, ja jokaisella oli vapaus kertoa ja tulkita kuva oman näkemyksen mukaan. Ryhmäkerran lopuksi kysyttiin ajatuksia ja tunteita, ja annettiin tehtävä seuraavaa tapaamista varten.

Jokaisen ryhmäkerran jälkeen omahoitajille lähetettiin oppaan osat sähköpostissa, jossa oli tarkennettuna erilaisten tehtävien tarkoitus ja jatkotehtävähdotukset. Kokonaisuudessaan opas lähetettiin ryhmään osallistuneille omahoitajille lokakuun alussa arviotavaksi, ja sitä oli tarkoitus muokata heiltä tulevien kommenttien ja kritiikin perusteella. Viimeisellä kerralla ryhmänjäseniltä pyydettiin palautetta, ja lisäksi omahoitajille lähetettiin kysely sähköpostiin, jossa heillä oli mahdollisuus miettiä aiheita syvällisemmin ja niin, että lapsi ei kuule keskustelua. Lasten palaute oli positiivinen, ja he toivoivat

jatkoa ryhmälle. Omahoitajien palautteessa pinnalla oli kokemus siitä, että yhteinen tekeminen toi läheisyyttä ja asioista päästiin puhumaan. Heidän kertoman mukaan lapset, jotka eivät osastolla puhuneet juurikaan, aloittivat itse keskusteluja seuraavasta valokuvaustehtävästä ja vuorovaikutuksellinen työtapa edesauttoi lasta kommunikoi- maan aikuisen kanssa. He kokivat, että tehtävänannot olivat innostavia, selkeitä ja ymmärrettäviä, ja opas puhutteli heitä omalla ammattikielellään antaen tuntemuksen, että hekin pystyvät tähän työskentelyyn. Mukana oli myös ihmetystä siitä, kuinka pienil- lä tehtävillä voi saada niin paljon vaikutusta aikaan. Yhdelle osastolle oli tilauksessa kamera, jotta työskentely voisi jatkua myös ryhmän jälkeen. Toinen oli saanut lapseen uudenlaisen yhteyden.

Kaikki omahoitajat eivät vastanneet kirjalliseen kyselyyn, joten valmis opas annettiin myös kolmen ryhmän ulkopuolisen omahoitajan luettavaksi, joiden palaute vastasi ryhmään osallistuneiden vastauksia. Valokuvien suuri määrä oli mieleinen ja ne antoi- vat lukijalle virikkeitä ja kuvausideoita. Niiden harrastajamaisuus koettiin myös helposti lähestyttäväksi. Vastauksissa ei ollut yhtään negatiivista palautetta eikä rakentavaa kritiikkiä. Työelämänyhteistyökumppanilta saatu säännöllinen palaute auttoi oppaan tehtävien ymmärrettävyyden tarkastamisessa, kun ulkopuolinen ammattilainen joko ymmärsi tai kyseenalaisti sanavalinnat. Oppaan sisältöön yhteistyökumppani ei osallis- tunut, mutta hänen arvionsa oli keskeinen, koska oppaan täytyi vastata hänen tehtä- vänantoon sekä käyttötarkoitusta. Arvioinnissa hän painotti oppaan vastaavan työn tarpeita, jossa tavoitellaan lapsen ja omahoitajan vuorovaikutuksen tukemista sekä toimimalla apuvälineenä. Hän koki oppaan sisällön helppolukuiseksi, luovaksi ja inspi- roivaksi. Lisäksi se oli hänestä kattava otos valokuvan maailmasta ja työskentely sen avulla oli monitasoista luovan ja terapeuttisen työskentelyn välimaastossa.

6.2 Luotettavuus ja eettisyys

Vaikka kyseessä ei ollut tutkimus, se tehtiin tutkivalla asenteella, sillä siihen liittyvät valinnat ja niiden perustelut nojasivat teorioihin ja tietoperustaan. Tietoperusta ja siitä rakentuva viitekehys nousivat sosiaalialan ja valokuvaterapian kirjallisuudesta. (Vilka – Airaksinen 2004:154) Opas käyttää aikaisempaa teoretietoa ja tutkimuksia kehittäen niitä, sillä työelämässä on hyötyä tutkimuksista, joissa aiempaa tietoa käytetään tai yhdistellään uudella tavalla. Mutta oppaan kehittämisen ollessa vasta alussa, täytyy

sitä tarkastella omahoitajien näkökulmasta ja käytännöistä. Oppaan tehtävät on perusteltu juuri heidän ammattinsa kannalta ja mikä sille on tarkoituksenmukaista. (Vilkkä 2005:23–24.)

Kun opasta laadittiin, sen luotettavuus oli yhteydessä sen toteuttamiseen. Luotettavuuden kriteerinä olen minä itse sekä rehellisyyteni. Arviointiin vaikuttavat valintani ja ratkaisuni, ja siksi arvioin työn luotettavuutta jokaisen tekemäni valinnan kohdalla. Tutkijan on pystyttävä kuvaamaan ja perustelemaan valintojaan ja arviomaan ratkaisujen tarkoituksen mukaisuutta ja toimivuutta tavoitteiden kannalta. (Vilkkä 2005:158–159.)

Tutkimusetikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä suhteessa kollegoihin, tutkimuskohteeseen, rahoittajiin, toimeksiantajiin ja tutkimuksen lukijoihin. Hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan, että tiedonhankintamenetelmät ja tutkimusmenetelmät ovat olleet eettisesti kestäviä. Tutkijan tulee noudattaa rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimuksessa, kunnioittaen toisten tutkijoiden työ ja saavutukset. Läheviitteet ja viittaukset aikaisempaan tekstiin täytyy olla selvät ja tarkat. Tutkimuksen tulee myös tuottaa uutta tietoa tai esittää miten vanhaa tietoa voidaan hyödyntää tai yhdistellä uudella tavalla. (Vilkkä 2005: 30)

Lastensuojelun parissa tehdyn työn kannalta eettisesti keskeisintä aineiston hankinnassa on tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta normittava tutkimusetiikka. Lähtökohtana on ihmisen kunnioittamista ilmentävät arvot kuten itsemääräämisoikeus, joten hän saa itse päättää haluaako osallistua tutkimukseen. Jotta henkilö voi tämän päätöksen vapaaehtoisuudestaan tehdä, täytyy heille antaa riittävästi tietoa tutkimuksen taustasta ja tietojen käyttötarkoituksesta. Tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutukseen vaikuttavat käsiteltävä aihe, ikä, sukupuoli, koulutus ja kulttuurinen tausta. Tutkimustulosten julkaiseminen voi vahingoittaa tutkittavan elämää tai leimata hänen edustamansa ryhmän. Tutkimuksen tulee kunnioittaa yksityisyyttä ja antaa tutkittavalle vapaus siitä mitä tietoja hän elämästään antaa. Tiedot tulee kirjoittaa niin, että tutkittava ei ole niistä tunnistettavissa. (Kuula 2011: 61–63.) Oppaan laatimisessa tai sen käyttäjäkokemusten keräämisessä heitä tai heidän käyttäytymistään ei tutkittu, joten tutkimusluvalle ei ollut tarvetta. Heidän antama palaute ei myöskään paljasta heidän henkilöllisyyttään. Heidän yksityisyyttään tulee kuitenkin kunnioittaa ja vaitiolovelvollisuuden vuoksi käymämme keskusteluja ei voida raportoida. Työn kannalta eettistä on myös välttää heidän edustamansa ryhmän leimaamista.

Sosiaalietiikan periaatteista keskeisimpiä työn kannalta ovat vapauden sekä ihmisarvon periaatteet. Länsimaisen yksilön vapauden periaatteen mukaan yksilö saa toimia vapaasti, kunhan se ei ole ristiriidassa toisten yksilöiden oikeuksien kanssa. Yksilöllinen vapaus voi olla sisäistä tahdon- ja ajattelun vapautta tai ulkoista vapautta suhteessa yhteiskuntaan ja sosiaaliseen elämään. Yksilön vapautteen vaikuttaa myös vaihtoehtojen määrä. (Hämäläinen – Niemelä 1993: 64–65.) Ihmisoikeudet ilmaisevat ihmisarvoa, jonka periaatteen mukaan kaikki ihmiset ovat samanarvoiset ja heillä on oikeus elää hyvä ja arvokas elämä. Sosiaalieettisenä periaatteena ihmisarvo korostaa jokaisen yksilön ainutlaatuisuutta ja tarvetta kohdella jokaista yksilöä kunnioittavasti, hienotunteisesti ja huomaavaisesti. (Hämäläinen _ Niemelä 1993: 95) Työn lähtökohtana oli sama kuin lastensuojelun tavoitteena on, eli parantaa lapsen hyvinvointia. Tehtävissä korostuu lapsen ainutlaatuisuuden ja hänen elämänsä arvokkuuden esille tuominen sekä oikeus hyvään elämään. Vaikka sosiaalietiikan periaatteen mukaan olemme samanvertaiset, ei se välttämättä ole lastensuojelulasten kokemus. Juuri sen vuoksi heidän parissaan tehty työ täytyy olla kunnioittavaa ja hienovaraista, jotta eettisyys toteutuu.

7 Pohdinta

Työn kehittämistarve nousi työelämästä ja valokuvan käytön kehittäminen omahoitajatyössä koettiin tärkeäksi ja ajankohtaiseksi. Olen puhunut aiheesta lastensuojelun parissa työskentelevien ammattilaisten kanssa, niin lastensuojelulaitoksissa kuin erilaisissa koulutustilaisuuksissa, ja se on saanut positiivisen vastaanoton. Uusien näkemysten ja työmenetelmien kehittäminen muiden käytettäväksi on tervetullutta ja lastensuojelutyötä tekevien moniammatillisten työryhmien rikkautena nähdään juuri jokaisen tuoma ammatillinen panos ja erikoisosaaminen, kuten luovat alat tuoden työhön uusia ulottuvuuksia.

Lasten kanssa työskennellessä toiminnallisuus on suosittua, sillä yhdessä tehdessä jutteleminen on luontevaa. Kun siihen saadaan yhdistettyä valokuva, jonka avulla lapsi kokee onnistumista ja pääsee puhumaan itselle tärkeistä ja ehkä kipeistäkin asioista, on ammattilaisen työskentely tehokasta ja molemmin puolin antoisaa. Valokuva on kauan käytetty apuväline, joten sen toimivuus on jo ennen minua moneen kertaan testattu. Erona omassa työssäni verrattuna aikaisempaan onnistuin kuitenkin mielestäni

lisäämään siihen helpon lähestymisen aiheeseen. Oppaan käyttäjäkokemukset sekä palaute työelämänyhteistyökumppanilta olivat rohkaisevat. Koin oppaan tehtävienannon onnistuneen, sillä myös ne omahoitajat, jotka eivät saaneet henkilökohtaista avustusta ja ohjausta ymmärsivät ne ja kokivat pystyvänsä työskentelyyn.

Olisin kuitenkin toivonut saavani rakentavaa kritiikkiä, joka olisi kehittänyt opasta paremmaksi. Saattoi olla, että omahoitajat olivat valokuvauksessa kokemattomia ja eivät osanneet uuden aiheen äärellä antaa mitään muuta kuin positiivista palautetta. Uusi aihe ja sen toimivuus olivat heitä innostavia ja koettiin positiiviseksi. Oman kokemuksen mukaan ryhmässä oleville omahoitajille ja lapsille työskentely toi uutta yhteistä tekemistä ja heidän vuorovaikutuksellinen parityöskentely kehittyi jo neljässä viikossa. Lasten innostus aiheeseen kasvoi työskentelyn edetessä ja omahoitajien itsevarmuus näkyi osastolla tehdyssä työskentelyssä.

Työssä keskeisinä käsitteinä olivat osallisuus ja vuorovaikutuksellisuus ja ne kantoivat mielestäni työtä alusta loppuun. Omahoitajatyön tavoitteena on osallisuuden lisääminen vuorovaikutuksellisen suhteen avulla ja valokuva tuo työskentelyyn ensin sanattoman ja sitten sanallisen vuorovaikutuksen. Valokuvausryhmää ohjatessa toisen kuuntelemisen ja yhdessä tehtyjen päätösten kasvattama vuorovaikutus parien työskentelyssä oli silmin nähtävää, ja antoi uskoa työn toimivuudesta niiden osalta, jotka sen aloittavat ja tuntevat omakseen. Lasten osallisuus omasta elämästä kasvaa todennäköisesti melkein huomaamatta työn ohessa vaikka siihen tavoitteellisesti pyritään. Työn onnistuminen onkin kiinni omahoitajien innostumisesta ja heidän aloitteellisuudestaan. Uskon oppaan toimivan innostajana monelle, mutta kaikille tämä työskentely ei kuitenkaan toimi.

Jotta voisin todistaa ryhmässä kokemaani työn toimivuutta, tulisi minun kertoa yksittäisiä keskusteluja lasten kanssa ja heissä havaitsemiani muutoksia. Minut estää kuitenkin vaitiolovelvollisuus lastensuojelulapsia kohtaan, mutta myös eettinen ja moraalinen näkökulma omasta asemastani. Vaikka lapsia ei kertomuksista tunnistettaisi, olivat heidän kertomuksensa minulle tai ryhmälle tarkoitettuja. Niiden kertominen missään tilanteessa olisi epäeettistä, ja joudunkin tyytymään toteamukseen, että kokemani ja näkemäni muutokset vastasivat omahoitajien näkemyksiä ja lapsissa oli havaittavissa positiivisia muutoksia.

Työn kehittäminen niin valokuvaterapian, sosiokulttuurisen innostamisen sekä valokuvaus taustani osalta oli haastavaa, mutta hyvin antoisaa. Työn prosessi oli pitkä ja monivaiheinen. Aihe lähti useaan otteeseen kasvamaan suuntiin, jota sitten työn loppuvaiheessa sai kuroa kasaan, jotta se toimii ymmärrettävänä ja tiiviinä kokonaisuutena. Raportointi osuus on mielestäni valmis opinnäytetyöksi, mutta koen että työ omalta osalta on vasta alussa. Aiheeseen tutustuessani enemmän, se on herättänyt yhä enemmän mielenkiintoa ja sen tuomat mahdollisuudet innostavat lisäkehittelyyn. Huomaan tämän innostuksen tarttuvan kun kerron oppaasta, joten aiheen syventäminen sekä levittäminen jatkossa toimivat omina motivoijia. Koin sosiokulttuurisen innostamisen luontaiselta roolilta, mutta raporttia kirjoittaessa sen teoriaosuus vaikutti ajoittain liian korkealentoiselta ja henkevältä. Mutta usko oman työn tuloksellisuuteen, omaan ammattitaitoon sekä muiden kykyyn tähän työskentelyyn toi innostamisen piirteitä esiin vahvasti. Vuorovaikutuksellisuus, lapsilähtöisyys ja läsnä oleva työskentely korostivat innostavaa ilmapiiriä.

Valmis opas on mennyt Helsingin kaupungin lastensuojelun sijaishuollon käyttöön ja sen laajempi levitys alkaa vuoden 2013 alusta. Koska valokuvausryhmät koettiin positiiviseksi ja onnistuneeksi, seuraava ryhmä alkaa helmikuussa, jossa toimin ohjaajana. Tarkoituksena on järjestää kaksi valokuvausryhmää keväällä ja yksi syksyllä. Tarkoituksena on olla avoimena ryhmissä syntyville ideoille ja kehittää opasta niiden mukaan. Yksi mahdollisuus kehittämiselle on käyttää lasten ottamia kuvia oppaassa, kun ryhmissä kuvattua materiaalia on riittävästi. Myös lapsille suunnattu opas ilman omahoitajille kirjoitettua ohjeistusta on yksi mahdollisuus.

Lähdeluettelo

Bardy Marjatta – Känkänen Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat: Ihmisyyttä vaalimassa. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Barkman, Johanna (2012). Paha olla? Teoksessa Pesäpuu ry & Lastensuojelun keskusliitto (toim): Uskomme sinuun – usko sinäkin: Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheiselle ja työntekijöille. Äänekoski: Pesäpuu ja Lastensuojelun Keskusliitto. 37–39.

Ellonen, Noora (2008). Kasvuyhteisö nuoren turvana: akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Freire, Paolo (2005). Sorrettujen pedagogiikka. Jyväskylä: Gummerus.

Halkola, Ulla (2009). Mitä valokuvaterapia on? Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 13–22.

Harju, Virpi (2009). Lapsi linssin takana – valokuvaus lastensuojelun työvälineenä. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 229–237.

Helminen, Jari (2005). Kiintopisteitä nuoruusaikaan: Psykososiaalinen tuki ja työ nuorten kanssa toimiessa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Hentinen, Hanna (2009). Valokuva terapeutin välineenä. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 35–46.

Hermalampi, Ritva – Kalliomaa, Jouko – Kyllönen, Kurt – Kyrönseppä, Ulla – Päivärinta, Merja (1985). Rajat ja rakkaus: Varhaisessa vuorovaikutuksessa häiriintyneiden lasten ja nuorten laitoshoidon kehittämissuunnitelman kuvaus Naulakallion vastaanottokodissa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Hämäläinen, Juha (1999). Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Hämäläinen, Juha – Niemelä, Pauli (1993). Sosiaalialan etiikka. Juva: WSOY

Hämäläinen, Juha – Kurki, Leena (1997). Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.

Kokko, Anna-Maija – Turunen, Merja- Maaria (1994). Matkalla yhdessä tekemiseen: Nupro – Nuorten integroitu hoitomalli. Jyväskylä: Gummerus.

Kosonen, Susanna (2012). Helsingin Sanomat: Yhä useampi nuori jää eläkkeelle. 11.08.2012. A4.

Kurki, Leena (2000). Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.

Kuula, Arja (2011). Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Bookwell Oy.

Kyrönseppä, Ulla – Rautiainen, Juha-Matti (1993). Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.

Kyrönseppä, Ulla – Rautiainen, Juha-Matti – Airio, Tuomo (1990). Omahoitajamenetelmä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Känkänen, Päivi (2012). Tuuletetaan tarinaa. Teoksessa Pesäpuu ry & Lastensuojelun keskusliitto(toim): Uskomme sinuun –usko sinäkin: Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheiselle ja työntekijöille. Äänekoski: Keski-Suomen Painotuote oy. 31–32.

Lastensuojelu 2010. Tilastoraportti 29/2011. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2011. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 10.5.2012.
<<http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>>. Luettu 30.9.2012.

Lastensuojelulaki 2007/417 § . Annettu Helsingissä 13.4.2007.

Liukkonen, Reetta (2010). Joskus joutsenet näyttävät kurjilta – luovat ja toiminnalliset työmenetelmät lastensuojelutyössä. Teoksessa Tanskanen, Ilona – Timonen-Kallio, Eeva (toim.): Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopisto. 115–125.

Mannermaa, Lauri (2011). Haastattelu valokuvaterapiasta. Helsinki. Haastateltu 4.10.2011.

Mannermaa, Lauri (2000). Uusia tapoja katsoa ja tuntea, nähdä ja oivaltaa. Teoksessa Heikkilä, Tuula – Paloheimo, Leena –Taipale, Ilkka (toim.): Mieli ja Taide. Vantaa: Mielenterveyden Keskusliitto ry. 61–74.

Pehunen, Pirkko (2009). Omakuvat ja perhevalokuvat psykoterapiassa. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 23–34.

Pynnönen, Jaana (2012). Pesäpuu: toiminnallisten menetelmien koulutus. 28.09.2012.

Saastamoinen, Kati (2010). Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publisihing.

Salo, Merja (2009). Peilin, muistin ja toiston taide- valokuvataiteen ja –terapian yhteyksiä. Teoksessa Halkola, Ulla – Mannermaa, Lauri – Koffert, Tarja – Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 23–34.

Savolainen, Miina (2008). Maailman ihanin tyttö: The loveliest girl– in the world. Helsinki: Blink Entertainment.

Savolainen, Miina (2009). Voimauttava valokuva. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otava. 211–227.

Setälä, Päivi (2010). Tuntematon lapsivalokuvaaja kulttuuripoliittisissa ohjelmissa. Teoksessa Koskinen, Tuulikki – Mustonen, Pekka – Sariola, Reetta (toim.): Taidekasvatuksen Helsinki. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. 66–69.

Siitonen, Juha (1999). Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulu: Oulun yliopisto.

Tervonen- Arnkil, Kaisa (2000). Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmä lastensuojelulaitoksessa. Saarijärvi: Gummerus.

Timonen-Kallio, Eeva (2010). Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen, Ilona – Timonen-Kallio, Eeva (toim.): Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopisto. 6-16.

Vario, Pipsa (2012). Unelmat. Teoksessa Pesäpuu ry & Lastensuojelun keskusliitto(toim): Uskomme sinuun – usko sinäkin: Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheiselle ja työntekijöille. Äänekoski: Pesäpuu ja Lastensuojelun Keskusliitto. 40.

Vilen, Marika – Leppämäki, Päivi – Ekström, Leena (2002). Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Werner Söderström Oy.

Vilka, Hanna (2005). Tutki ja kehitä. Keuruu: Otava.

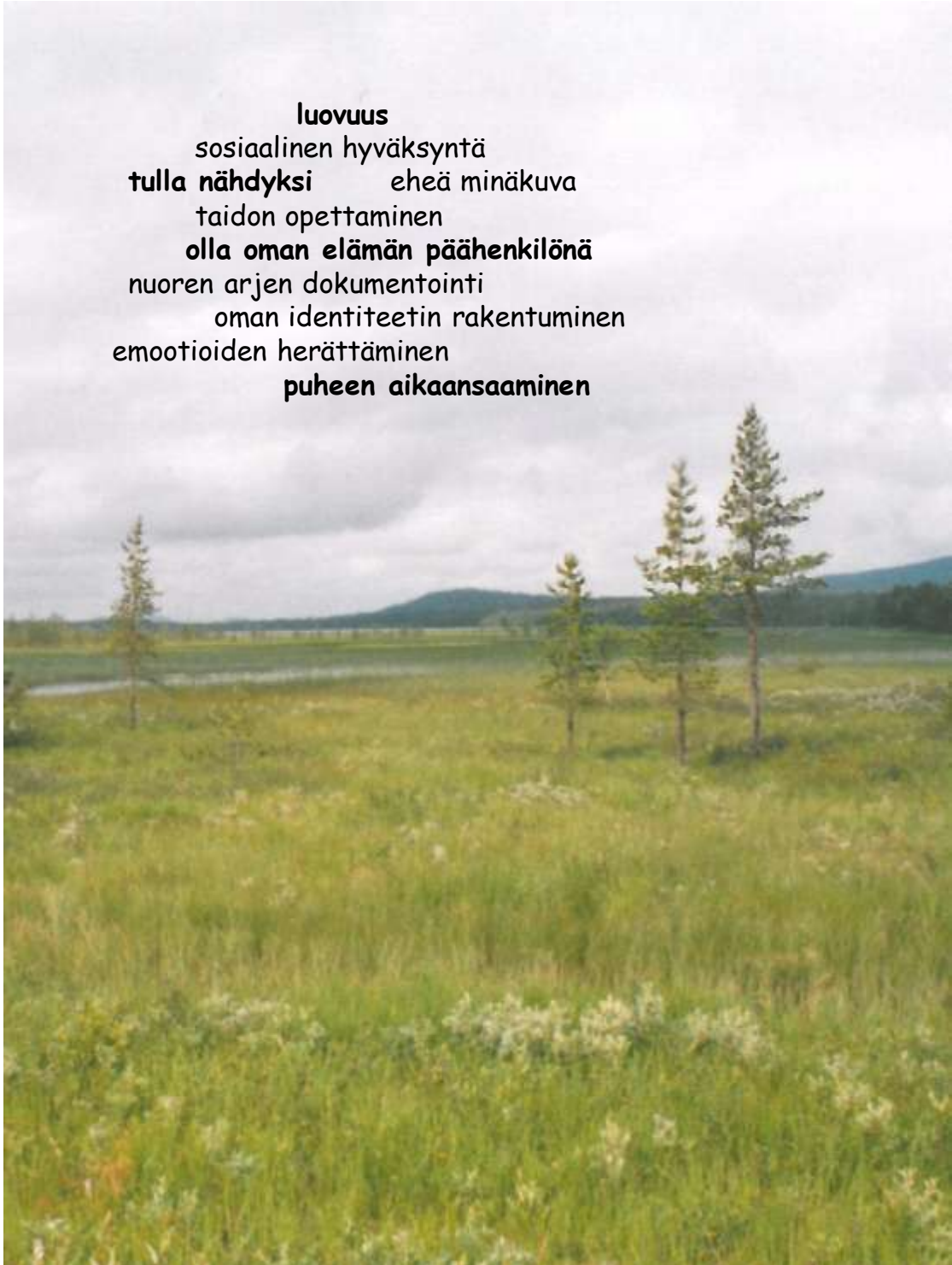
Vilka, Hanna – Airaksinen Tiina (2004). Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Tammi.

Minä kuvassa - kuva minussa

Valokuvausta toiminnallisena
työmuotona lastensuojelun
sijaishuoltoon

luovuus
sosiaalinen hyväksyntä
tulla nähdyksi eheä minäkuva
taidon opettaminen
olla oman elämän päähenkilönä
nuoren arjen dokumentointi
oman identiteetin rakentuminen
emootioiden herättäminen
puheen aikaansaaminen

HEI OMAHOITAJA, (tai sinä lapsen elämässä tärkeä aikuinen)

Tämä opas on laadittu sinua varten, antaen vinkkejä ja ideoita valokuva-työskentelyyn yhdessä lapsen kanssa. **Aikaisempaa valokuvaus kokemusta ja osaamista ei tarvita,** vain rohkea asenne ja halu syventää suhdetta lapseen toiminnallisilla menetelmin. Jos sinulla on aikaisempaa kokemusta, hienoa, voit soveltaa ideoita tai opettaa lapselle esimerkiksi valokuvaus tekniikkaa.

Työskentelyssä **tavoitteena on vuorovaikutuksellisuus ja lapsen osallistaminen toimintaan.** Tarkoituksena on lapsilähtöinen työ-ote, jossa pyritään ymmärtämään lapsen näkemystä itsestään ja elämästään. **Väriä vastauksia ei ole,** tärkeintä on, että yhdessä mietitte kuvauskohteita, toteutate ne yhteistyössä ja jututtelette kuvista. Ja onnistuneet kuvat ovat vain bonusta!

Tämä ei ole voimauttavan valokuvauksen tai valokuvaterapian opas, vaikka työskentelyssä omahoitajan kanssa valokuvalla voi olla voimauttavia ja terapeuttisia vaikutuksia. Tämän oppaan tarkoitus on tarjota **ohjeita aloitukselle, keskustelulle ja kuvausideoille.** Valokuvauksen hienous on sen arkipäiväisyys, ja sen avulla saa aikaan monipuolisia keskusteluja omahoitajan tavoitteellisessa työskentelyssä. Voit itse päättää kuinka sitä käytät!

Hauskaa kuvaamista toivottaen,

Pauliina Heimonen
valokuvaaja ja sosionomi

Helsingissä 30.9.2012

Sisällys

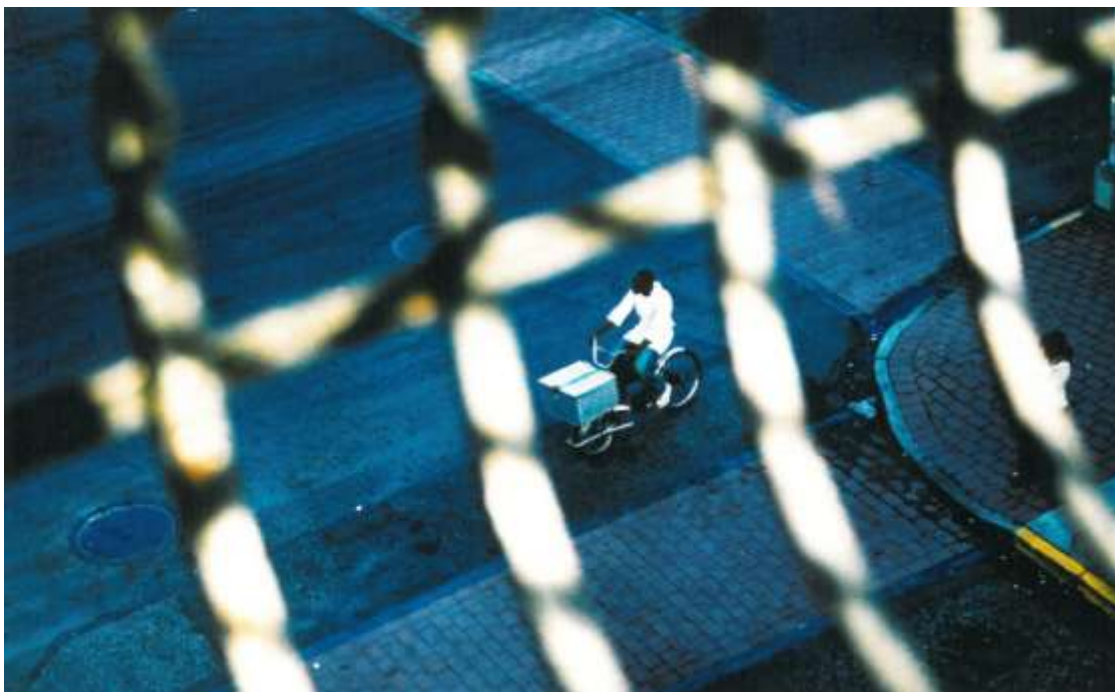
Ohjeita etenemiselle	4
Tästä se alkaa! - yhdessä ihmettelyä	6
Valmiit kuvat	7-10
1. perhekuvat	
2. tärkeä/mieleinen kuva	
3. symbolinen kuva	
4. mediakuva	
5. historialliset kuvat	
6. omaelämäkerralliset kuvat	
Uudet kuvat	11- 16
1. vedetään hatusta	
2. kolme toivetta	
3. päivän uutinen	
4. yksi kuva jäljellä	
5. valo ja varjo	
6. minä kuvassa	
7. kuva minussa	
8. ennen ja nyt	
9. symboliikka	
Valokuvaus yhteisenä tekemisenä	18-19
1. kameran käyttö ja tekniikka	
2. valokuvanäyttely	
3. valokuvat	
4. valokuvapäiväkirja	
5. harjoittelu valokuvausstudioissa	
Valokuvauksen perusteet	20
Lähteet	21

OHJEITA ETENEMISELLE

Valokuvavaihtoehdot on jaettu valmiisiin ja uusiin kuviin. Sinä lapsen tai nuoren läheisimpänä aikuisena voit määritellä mistä aloitatte ja miten nopeasti tai syvälle etenette. **Helpoin tapa aloittamiseen voi olla valmiit kuvat** kuten perhekuva tai lapselle tärkeä kuva. Joillekin uusien kuvien ottaminen annettujen aiheiden mukaan voi innostaa heti uuden luomiseen. Valmiisiin kuviin voi palata aina myöhemmin.

Voit käyttää opasta **uuden suhteen luomiseen**, jo **olemassa olevan suhteen syventämiseen**, tai **lapsen muuttaessa sijaishuollosta pois**. Työskentely tähtää vuorovaikutuksellisuuteen ja tehtävissä korostuvat toisen kuunteleminen ja yhdessä tekeminen. Tavoitteena on nuoren kiinnostuksen lisääminen omasta elämästään ja elämän hallinnastaan.

Kunkin aihealueen alussa on esittely valokuvavaihtoehdoista, ja jokaisesta aiheesta löytyy erilaisia tehtäviä kysymysehdotuksineen. **Tehtävät ovat helpommasta vaikeampaan**, ja voit itse päättää, mikä tehtävistä vastaa oman lapsen tarpeita. **Tärkeintä on, että tekemisellä on jatkumo ja lapsen työskentelyä ei jätetä kesken**. Voit jatkaa kysymyksiä itse. Jos joku tehtävä toimii teidän yhteistyössä, jatka sitä. Mikä ei toimi, voitte halutessa palata siihen myöhemmin.

TÄSTÄ SE ALKAA - ihmetellään yhdessä!

Valokuvauksen onnistumiselle tärkeää on, että teistä molemmat tietävät miten kamera toimii. Miten voitte katsoa jo otettuja kuvia, ja kuinka saatte ne tietokoneelle. Onko teillä jopa järjestelmäkamera käytössä? Ihmetelkää kameraa yhdessä, ja jutelkaa minkälaiset valokuvauskohteet teitä kiinnostaisi.

Tärkeintä työmenetelmässä on vuorovaikutuksellisuus. Tehtävät on tarkoitettu parityöskentelyä varten lisäten lasten vuorovaikutustaitoja. Ihmetelkää yhdessä, ja jos lapsi tietää tekniikasta enemmän, **anna lapsen päteä** ja saada **onnistumisen kokemuksia.** **Virheet ovat inhimillisiä** ja oma osaamattomuutesi voi olla juuri se tekijä, jolla hyvä työskentely pääsee alkuun. Pääasia on, että keskustelua teidän välillä syntyy. Parempia kuvia voi ottaa seuraavalla kerralla.

Lapset ovat spontaaneja kuvan ottajia ja heidän ideat ja näkemyksensä asioista voivat olla hyvin erilaiset kuin aikuisella. Tarkoituksena on antaa lapsen tulkita oma näkemyksensä, sillä **lapsen mielipide on tärkeä.** Vaikka lapsi ottaisi kaikki kuvat, keksikää kuvauskohteita yhdessä, miettikää mikä onnistui tai miksi joku ei onnistunut. Jos lapsen on vaikea ottaa neuvoja vastaan, **auta häntä ottamaan parempi kuva,** näin kuuntelemisen tarve on välitön.

Kuvaus projektin ja hetken tulisi aina alkaa juttelulla, millainen olo on ja mitä odottaa työskentelyltä. On tärkeää kertoa lapselle, mitä yhdessä tullaan tekemään, sekä sovitte yhteisesti mitä kuvataan ja mitä ei. Jokaisella kerralla tulee olla selkeä alku ja loppu. Lopussa kysytään miltä työskentely tuntui, **mikä oli enemmän ja mikä vähemmän mieleistä.** Alku ja loppu voi siis olla lyhyt keskustelu tuntemuksista.

VALMIIT KUVAT

Valmiit kuvat voivat olla helpoin tapa lähteä liikkeelle. Niitä voi olla perhe-, lehti-, symboliset-, historialliset - ja lapselle tärkeitä kuvat. Niiden avulla voitte muun muassa tulkita erilaisia tunteita, opetella kuvien lukemista tai tutkia mitkä kuvat ovat aitoja.

Mediakuvien avulla voitte havainnoida ympäristöä ja historialliset kuvat mahdollistavat keskustelun **tapahtumien ikuistamisen tärkeydestä**. Niitä tutkimalla voitte peilata lapsen oman elämän tärkeitä tapahtumia ja niiden merkitystä silloinkin, kun hänellä ei ole kuvia omasta lapsuudestaan.

Perhekuvia katsomalla saat keskustelun helposti lapsen elämän tärkeisiin henkilöihin ja tapahtumiin. Kaikilla ei kuitenkaan ole perhekuvia, tai niihin voi olla negatiivinen tunnelataus, joten voit itse edetä kuten näet lapselle olevan parhaaksi. Jos lapsesta ei ole kuvia, voitte ottaa uusia. Menneitä tapahtumia ei voi enää kuvata, mutta **nykyhetkestä voi ottaa kuvia tulevaisuutta varten**. Kuvausvaihtoehtoja löytyy kohdasta uudet kuvat.

Jos nuori tuo valmiin kuvan, osoittaa se **luottamusta sinuun**. Huomioi kuva ja keskustelkaa, miksi se on tärkeä, ketä kuvassa on ja mikä lapsen suhde on muihin henkilöihin tai kuvauspaikkaan. Jos kuvia on useampia, voit pyytää häntä järjestämään ne **mieleiseen järjestykseen**.

1. Perhekuva

- Keitä kuvassa on? Missä kuva on otettu? Miksi tämä kuva on tärkeä? Mitkä ovat kuvan ihmisten keskinäiset suhteet? Missä tilanteessa kuva on otettu? Mistä kolmesta asiasta kuvassa pidät? Mitä kuvasta puuttuu? Kerro kolme asiaa, joita ulkopuolinen ei tietäisi sinusta kuvien perusteella? Mikä on kuvan nimi?

2. Tärkeä tai mieleinen kuva

- Voit kysyä samoja kysymyksiä kuin kohdassa yksi.

3. Symbolinen kuva

- Symbolinen kuva voi olla myös perhekuva.
- Valitse erilaisia symboleja jotka ovat teille tuttuja (risti- uskonto, sydän- rakkaus)
- Valitse symboleja, jotka tuovat mielikuvia ja herättävät tunteita (käsikädessä, sylissä)

4. Mediakuva (lehti- tai mainoskuva)

- Mikä on mieleisin kuva? Miksi? Mitä siinä tapahtuu? Onko se sinusta aito? Mitä oikeassa elämässä tapahtuisi? Mitä tunteita se sinussa herättää?
- Etsi kolme kuvaa, jotka kuvaavat eri tunteita. Nimeä ne.
- Etsi kolme mainosta, jotka ovat sinusta käsiteltyjä

5. Historialliset kuvat

- Mitä kuvassa tapahtuu? Miksi kuva on merkityksellinen? Mitä sen jälkeen tapahtui? Onko sillä merkitystä nykyaikana? Mitä olemme oppineet siitä? Miksi historialliset kuvat ovat tärkeitä? Onko aika mielestäsi vaikuttanut siihen miten näemme asian nyt? Mikä merkitys tapahtumalla oli sille mitä tapahtui seuraavana?

- Jos teillä on useampi kuva käytössä, laittakaa ne aikajärjestykseen.

6. Omaelämäkerralliset kuvat

- Katsokaa kuvia tästä päivästä, palatkaa lapsuuteen ja taas nykypäivään

- Laittakaa valokuvia oikeaan järjestykseen. Mitä kuvissa tapahtuu? Mitä seuraavaksi tapahtui?

- Voit kysyä yllä olevia kysymyksiä (historialliset kuvat)

UUDET KUVAT

Kaikkein vaikeinta voi olla kuvausaiheiden keksiminen? Jos et ole ennen kuvannut, tämä voi olla juuri se kohta, jota vierastat. Miten aloitan? Mistä ihmeestä otamme kuvia? Ja mitä minä kysyn!? Tuntuuko tutulta? Mutta ei huolta, kuvausaiheita löytyy seuraavalta sivulta!

Kuvaus kohteita voivat olla **nuoren mielenkiinnon kohteet** kuten harrastukset. Miettikää yhdessä mistä kuvakulmasta haluatte sen kuvata? Onko se yläpuolelta, alapuolelta, lähikuva vai kaukaa kuvattu? **Onnistuiko ensimmäinen?** Miten voisitte saada siitä mielenkiintoisemman? Olisiko toinen kuvakulma sittenkin parempi? Millä kuvaatte vauhtia, yksinäisyyttä tai iloa?

Jokaisella on **oma näkemys kuvasta**, sillä tulkitsemme sitä oman kokemuksemme kautta. Voitte vapaasti olla eri mieltä kuvasta, mutta miettikää sitten yhdessä miten niistä saisi vieläkin parempia. Adjektiivien tai symbolisten kuvien avulla voitte **nimetä tunteita**, valokuvapäiväkirjan avulla **asettaa tavoitteita**, tai vain **ottaa hauskoja kuvia**.

Uusien kuvien ottamisen ideana on **lapsen ja sinun yhteistyö ja vuorovaikutuksellisuus**. Luomishetkellä on tärkeää, että yhdessä mietitte kuvauskohteen, keskustellette tuloksesta ja otatte mahdollisesti uuden kuvan. Kuka on kuvassa, sillä ei ole merkitystä, kunhan olette tulleet siihen tulokseen yhteistyössä. Kun tarkastelette valmiista kuvaa, voit kysyä avoimia kysymyksiä, jos ne ovat tarpeen. Muuten **lapsi voi itse kertoa kuvasta**.

Aina ei kuitenkaan tarvitse mennä pintaa syvemmälle. Voitte valita kuvausaiheen ja nauttia uuden taidon oppimisesta ja luovuudesta.

1. Vedetään hatusta

- Kirjoittakaa adjektiivejä paperilapuille, ja vetäkää kolme lappua hatusta. Mitä adjektiivit tarkoittavat? Miettikää yhdessä miten voisitte ne toteuttaa? Ehdotus: kirjoita adjektiivejä, jotka kuvaavat tunteita, ja voitte opetella ja nimetä niitä.
- Valitkaa pino kyniä, kuminauhoja, vessapapereita tai mitä tahansa tavaroita ja vetäkää hatusta adjektiivi. Ottakaa esineistä esim. "hauska" kuva.
- Ottakaa esineistä kaunis kuva. Miettikää miten voisitte ottaa niistä vähemmän kauniin kuvan.

2. Adjektiivit ja tunteet

- Kuvatkaa seuraavat: pysähdys, hiljaisuus, tyhjiys, vauhdikas, kirkas, värikäs, vitsikäs (Ehdotus: tyhjä voi olla pullo, aukio, seinä, sivu jne. Kirkas voi olla lasi, aurinko, ajatus jne.) Miettikää onko kuvattu kohde positiivinen vai negatiivinen? Onko esim. tyhjä aukio ahdistava? Tai värikäs esine piristävä?
- Kuvatkaa tunteita. Toinen voi valita tunteen ja toinen kuvaa. Toinen voi olla kuvassa, tai voitte etsiä kuvattavia kohteita ympäristöstä (katumainokset).

3. Kolme toivetta

- Nimetkää kolme toivetta ja kuvatkaa ne säästää tulevaisuutta varten ja katsokaa myöhemmin toteutuivatko ne. Voi käyttää myös "ennen ja nyt" tehtävässä tai valokuvapäiväkirjassa.
- Kolme pelkoa, kolme parasta asiaa, kolme huonoa paikkaa, jne.

3. Päivän uutinen

- Lapsen päivän uutinen? Päivän tärkein tapahtuma? Kuvatkaa se, ja kokeilkaa erilaisia kuvakulmia.
- Voitte aloittaa tästä aiheesta valokuvapäiväkirjan

4. Kaksi kuvaa jäljellä

- Kuvitelkaa, että kamerassa on filmiä ja teillä on kaksi kuvaa jäljellä. Suunnitelkaa kuvan ottaminen hyvin, eli miettikää kuvauskohde ja kuvakulma etukäteen. Sen jälkeen teillä on yksi kuva jäljellä.. Tämä työskentely vaatii vuorovaikutusta, yhteistä pohtimista ja tasapuolista päätösten tekoa.

5. Valo ja varjo

- Asettukaa valoon tai auringon paisteeseen ja tutkailkaa, millaisia varjoja se luo. Mitä tapahtuu, jos otatte kuvan toisesta vasten valoa ilman salamaa? Entä salaman kanssa?
- Ottakaa kuva esineestä tai toisesta ikkunan vieressä eri kulmista. Varjo tuo kuvaan erilaista syvyyttä.
- Etsikää paikka missä puut yms. luovat maahan varjoja. Ottakaa siitä kuva käyttäen varjoja mielenkiintoisella tavalla. Menevätkö varjot suoraan kuvassa, vinossa vai vaakatasossa? Ottakaa useampi kuva, kunnes olette tyytyväisiä.
- Valolla ja ylivalottuneella (vaalea) kuvalla voi kuvata hyvyyttä
- Varjoilla tai alivalottuneella (tumma) kuvalla voi kuvata synkkyyttä, pahuutta. Mitä lapsi haluaa kuvalla kertoa?

6. Minä kuvassa - omakuva

- Valitkaa kumpi on kuvassa ensin. Kuvassa oleva saa päättää, miten hän on siinä ja mitä hänestä näkyy. Se voi olla vaikka selkä, olkapää, varpaat tai varjo, jos kuvassa oleminen tuntuu vieraalta. Katsokaa kuvia, mistä pidätte eniten, miksi. Oletteko samaa mieltä?
- Ottakaa omakuva missä kuvattavasta näkyy eri kohta, mutta joka kertoo jotain henkilön persoonasta.
- Mistä kolmesta asiasta kuvassa pidät? Mitä kuvasta puuttuu? Kerro kolme asiaa, ulkopuolinen ei tietäisi sinusta kuvien perusteella? Mikä on kuvan nimi? Kenelle haluaisit sen antaa? Miltä tuntui olla kuvassa? Miltä tuntui ottaa kuva?

16

7. Kuva minussa - ja ympäristöni

- Kuvatkaa kolme paikkaa ympäristöstä, ne voivat olla arkisiakin paikkoja
- Kuvatkaa nuoren lähiympäristöä, omaa huonetta, osastoa, koulumatkaa, omaa kaupungin osaa jne.
- Valitkaa lapselle tärkeä paikka, johon liittyy muisto. Kuvatkaa muisto uudelleen
- "Kaikki mikä on tärkeää kuvataan" - dokumentoikaa myös arki
- Kuvatkaa jotain mistä pidät, mistä pidät vähemmän.
- Lapsen harrastusten kuvaaminen

8. Ennen ja nyt

- Ottakaa kuva lapsesta ja katsokaa vanhoja kuvia. Mitä muutoksia huomaatte?
- Aloittakaa valokuvapäiväkirja (kts. valokuvaus yhteisenä tekemisenä)
- Lapsen valinnan mukaan kuvatkaa vanha valokuva tai muisto uusiksi. Voitte kuvata vanhan kuvan ja katsoa eroja ennen ja nyt. Lapsi voi myös kertoa muistosta, jonka voitte kuvata. (Onko mahdollista palata paikalle, jossa muisto tapahtui?)
- Ottakaa kuva tulevaisuudesta (lavastakaa kuvitteellinen tapahtuma tulevaisuudesta)

9. Symboliikka

- Voit esitellä symboliset kuvat lapselle ennen kuin aloitatte tämän tehtävän (kts. valmiit kuvat)
- Keskustelkaa lapselle tärkeistä asioista ja miettikää, mikä kuva symbolisoisi sitä? Esim. musiikki - rytmi- miten kuvataan rytmiä? Kenties suojausten viivat, aita tai laineiden epätasainen rytmi?)
- Ottakaa kuvia esineistä tai muodoista. Miettikää mitä ne voisivat symbolisoida? Herättävätkö nämä mielikuvat teissä tunteita?

VALOKUVAUS YHTEISENÄ TEKEMISENÄ

Osana valokuvaustyöskentelyä **voitte laajentaa valokuvataiteeseen tutustumista** osaston ja lapsen arjen ulkopuolelle. Erilaiset valokuvanäyttelyt ovat hyvä paikka laajentaa lapsen näkemystä taiteesta ja ympäröivästä maailmasta. **Taiteeseen tutustuminen antaa hänelle uusia kokemuksia ja ideoita omiin valokuviin.**

Jos sinulla on kokemusta taiteesta tai valokuvauksesta, voit käyttää tietojasi ja taitojasi hyväksi. Voit opettaa valokuvaus tekniikkaa, ehdottaa erilaisia kuvakulmia, leikitellä varjojen kanssa, kertoa valokuvauksen historiasta tai neuvoa järjestelmäkameran käyttöä. **Uuden taidon oppiminen voi olla liikkeelle paneva voima.**

Erilaiset valokuvanäyttelyt ja taidekokemukset ovat oiva tapa herättää lapsen kiinnostusta ja näkemystä yhteiskunnasta ja ympäristöstään sekä sen antamista mahdollisuuksista.

1. Valokuvauksen perusteet

- katso seuraava sivu

2. Valokuvanäyttely

- Valitkaa mieleinen näyttely- varmistakaa etukäteen sen sisältö on lapselle sopiva
- valitkaa 2 kuvaa, joista pidätte (voi oli eri kuvat kuin toisella)
Miksi piditte niistä? Mitä ne kertoivat? Olivatko ne mielestänne aitoja? Mitä tunnetta ne kuvasivat, tai mitä ne saivat teidät tuntemaan?
- Matkikaa valokuvaajaa ja luokaa sama kuva tai sama tunnelma
- Järjestäkää oma valokuvanäyttely tarjoiluineen, johon kutsutte muut lapset, aikuiset, perheen ja/tai ystävät.

3. Valokuvat

- Kehystätkää mieluisimmat kuvat lapsen huoneeseen
- Teettätkää valokuvakirja teksteineen Internetistä
- Kootkaa valokuva-albumi, laittakaa valokuvat aikajärjestykseen
- Ottakaa kuvia valokuva-albumiin, joita lapsi haluaa siellä olevan

4. Valokuvapäiväkirja

- Ottakaa kuva lapsesta jokaisena syntymäpäivänä samassa paikassa
- Ottakaa kuva samasta paikasta kerran kuussa, tutkikaa muutoksia
- Kuvatkaa vuodenaikoja
- Kuvatkaa mikä teki teidät onnelliseksi tällä viikolla
- "Olen joka päivä enemmän kuin tänään" - asettakaa pieniä tavoitteita, jotka voivat liittyä valokuviin, tai nuoren arkeen, ja ottakaa siitä kuvia muistoksi.

5. Harjoittelupaikka valokuvausstudioissa

- Etsikää lapselle harjoittelupaikka valokuvausstudioilta tai valokuvaajan assistenttina
- Lapsi voi sitten opettaa sinua!

VALOKUVAUKSEN PERUSTEET

Vaikka sinulla olisi automaattikamera, on hyvä tietää valokuvaamisen perusteet. Tärkeimpiä asioita ovat 1) kennon/filmin herkkyys, 2) valotusaika ja 3) aukko. Kaikki kolme vaikuttavat toisiinsa.

1. Kennon herkkyys - herkkyys ilmaistaan ISO -luvuilla. Mitä pienempi lukema on, sitä epäherkempi kenno on. Yleisimmät herkkyydet ovat 100, 200, 400, 800, 1600. 100 tai 200 valitaan valoisassa ja ulkona, 400 sisällä ja 800 sekä 1600 hämärässä ja pimeässä. ISO- arvon suurentuessa voidaan aukkoa muuttaa pienemmäksi tai valotusaikaa kasvattaa. ISO- arvon pienentyessä tapahtuu päin vastoin. Kun herkkyyttä kasvatetaan, kuvan laadussa tapahtuu muutos huonompaan. Digi- kameroissa puhutaan kohinasta, ja mitä herkempi kenno on, sitä enemmän kohinaa kuvassa on.

2. Valotusaika on aika, jonka kamera suljin on auki ja valo pääsee kennolle/filmille. (Valitse M (manuaali), jolloin teet säädöt itse tai Tv (timevalue) ja säädä vain valotusaika, ja kamera säätää aukon.) Jos haluat 1) pysäyttää kuvattavan liikkeen, 2) kennon herkkyys on suuri tai 3) on valoisaa, valitaan lyhyt valotusaika. Jos haluat kuvata esim. juoksevaa vettä, tai on hämärää, valitaan pitkät valotusajat. Jos valotusaika on 1/30 sekuntia tai hitaampi, täytyy kamera laittaa jalustalle, ettei kuva ole tärähtänyt. (Tai käytä salamaa.) Voit tukea kameran seinää tai pöytää vasten, joten jalustaa ei aina tarvitse olla mukana. Pimeässä tuetun kameran valotusaikaa voidaan pidentää jopa tunteihin.

3. Himmennysaukko määrää digi -kennolle (tai filmille) saapuvan valon määrän. Aukon valinta vaikuttaa valittavaan valotusaikaan. **Mitä pienempi aukko(f2,8), sitä pidempi valotusaika tai mitä suurempi aukko(f2,8), sitä lyhyempi valotusaika.** Kuvan voi ali tai ylivalottaa himmennysaukkoa säätämällä, jos valotusaika pysyy samana. (Valitse M tai AV (aperaturevalue) ja säädät vain aukon, kamera säätää valotusajan)

Terävyysalue- aukolla voi vaikuttaa myös syväterävyyteen. Pieni aukko (f2,8) on suuri syväterävyys, ja suuri aukko (f 2,8) on lyhyt syväterävyys. Kun objektiivi on tarkennettu kohteeseen syväterävyydestä suurin osa jää tarkennetun kohdan taakse. (1/3 eteen, 2/3 taakse)

Lähteet:

Bardy Marjatta - Känkänen Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat: Ihmisyyttä vaalimassa. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Bardy, Marjatta (2003). Taiteellinen toiminta, elämäntarinat ja syrjäytyminen. Syreenin Taimi-projektin työpäperi. Luettu 30.10.2011

Freire, Paolo (2005). Sorrettujen pedagogiikka. Gumerruksen kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Girard, Liisa - Ihanus, Juhani - Laine, Riitta - Ropponen, Mari (2009). Suhteessa kuvaan: kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä. Redfina, Espoo.

Gretschel, Anu (2008). Nuori - ei asiakkaaksi, vaan vaikuttamaan nuorisotyön keinoin. Teoksessa Hoikkala, Tommi - Sell, Anna (toim.): Nuorisotyötä on tehtävä. Helsinki: Hakapaino Oy. 243-262.

Halkola, Ulla (2009). Mitä valokuvaterapia on? Teoksessa Halkola, Ulla - Mannermaa, Lauri - Koffert, Tarja - Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. 13-22.

Harju, Virpi (2009). Lapsi linsin takana - valokuvaus lastensuojelun työvälineenä. Teoksessa Halkola, Ulla - Mannermaa, Lauri - Koffert, Tarja - Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. 229-237.

Helminen, Jari (2005). Kiintopisteitä nuoruusaikaan: Psykososiaalinen tuki ja työ nuorten kanssa toimissa. Multiprint Oy, Helsinki.

Hentinen, Hanna (2009). Valokuva terapeutin välineenä. Teoksessa Halkola, Ulla - Mannermaa, Lauri - Koffert, Tarja - Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. 35-46.

Horelli, Liisa - Haikkola, Lotta - Sotkasiira, Tiina (2008). Osallistuminen nuorisotyön lähestymistapana. Teoksessa Hoikkala, Tommi - Sell, Anna (toim.): Nuorisotyötä on tehtävä. Helsinki: Hakapaino Oy. 217-242.

Hämäläinen, Juha (1990). Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion painatuskeskus, Kuopio.

Hämäläinen, Juha (2000). Sosiaalipedagoginen strategia koulutuksesta ja työstä syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alla elävien nuorten auttamiseksi. Kuopion Kaupungin painatuskeskus, Kuopio.

Hämäläinen, Juha - Kurki, Leena (1997). Sosiaalipedagogiikka. WSOY - Kirjapainoyksikkö, Porvoo.

Kurki, Leena (2000). Sosiokulttuurinen innostaminen. Tammer-paino Oy, Tampere.

Kyrönseppä, Ulla - Rautiainen, Juha-Matti - Airio, Tuomo (1990). Omahoitajamenetelmä. Painopörssi Oy, Helsinki.

Lieppinen, Merja (2011). Eheyttävä Taideterapia: Healing Art Therapy: Taideterapian oppikirja. Mediapinta.

Liukkonen, Reetta (2010). Joskus joutsenet näyttävät kurjilta - luovat ja toiminnalliset työmenetelmät lastensuojelutyössä. Teoksessa Tanskanen, Ilona -Timonen-Kallio, Eeva(toim.): Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Juvenes Print Oy. 114-127.

Mannermaa, Lauri (2000). Uusia tapoja katsoa ja tuntea, nähdä ja oivaltaa. Teoksessa Heikkilä, Tuula - Paloheimo, Leena -Taipale, Ilkka (toim.): Mieli ja Taide. Vantaa: Printway Oy. 61-74.

Pehunen, Pirkko (2009). Omakuvat ja perhevalokuvat psykoterapiassa. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy. 23-34.

Pynnönen, Jaana (2012). Lapsilähtöisen työskentelyn seminaari. Pesäpuu. Helsinki. 28.09.2012.

Salo, Merja (2009). Peilin, muistin ja toiston taide- valokuvataiteen ja -terapian yhteyksiä. Teoksessa Halkola, Ulla- Mannermaa, Lauri- Koffert, Tarja- Koulu, Leena (toim.): Valokuvan terapeuttinen voima. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. 23-34.

Setälä, Päivi (2010). Tunteeton lapsivalokuvaaja kulttuuripoliittisissa ohjelmissa. Teoksessa Koskinen, Tuulikki - Mustonen, Pekka - Sariola, Reetta (toim.): Taidekasvatuksen Helsinki. Espoo: Multiprint Oy. 66-69.

Timonen- Kallio, Eeva(2010). Lapsen osallisuudenvahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen, Ilona -Timonen-Kallio, Eeva(toim.): Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Juvenes Print Oy. 6-16.

Vilen, Marika -Leppämäki, Päivi - Ekström, Leena (2002). Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Werner Söderström Oy.

Valokuvat: Pauliina Heimonen

